

Schoolbestuur

Magazine voor bestuurders, toezichthouders en managers in het katholiek onderwijs

JAARGANG 33 | DECEMBER 2013 | NUMMER 7

Kerstmis 2013

Als unieke mensen
in de wereld verschijnen

INHOUD

Interview

4 Gert Biesta: In de wereld verschijnen...

Jan van Oers

De hoofdschotel van het onderwijs is de subjectwording: de manier waarop iemand als persoon in de wereld verschijnt. Een gesprek met Gert Biesta, hoogleraar aan de Universiteit van Luxemburg.

Interview

8 Ten Dam van de Onderwijsraad: Onderwijs weer in balans brengen

Gerrit-Jan Meulenbeld

De voorzitter van de Onderwijsraad, Geert ten Dam, ziet drie risico's die de scholen bedreigen: te weinig visie op onderwijs, te weinig ruimte voor de scholen en te weinig aandacht voor de eigenwaarde van jongeren. Zij wil dat er meer graadmeters van goed onderwijs ontwikkeld worden.

Interview

10 Dick Wijte VKO: Hoe voorkom je dat de school haar ziel verkoopt?

Nico Dullemans

Volgens Wijte wordt motivatie op school vooral gevoed door de liefde van de leraren. Dat is meer dan een respectvolle houding. Het is cruciaal dat scholen en hun besturen een verbond hebben dat deze zielzorg agendeert en communiceert. Dat doet de VKO, aldus Wijte.

Interview

22 Project VKO – Radboud Universiteit: Het verhaal van de school

Anton de Wit

Waar maak je als school tijd voor? Wat geeft jou energie? Met dergelijke vragen probeert *Het verhaal van de school* katholieke scholen persoonlijke verhalen te ontlocken. Het doel: dieper inzicht bieden in wat de K op de gevel betekent. Deelnemende scholen reageren enthousiast.

DIT NUMMER

7. **Mensenschool:** Dick Wijte: Aan ons volwassenen is de toekomst niet. Ze is aan de jeugd.
12. **Interview:** Bij de dood van een scholier. Rector Ben Dijkmans van het Adelbert-college blikt terug.
14. **Karin Melis:** Ons verlangen naar toebehoren. Een nieuwe reeks essays van haar.
16. **Onderwijsbisschop Hendriks:** De vraag moet altijd zijn: wat dient dit kind?
18. **Interview:** Cultuurverandering bij INOS Breda via bijbelse bron.
20. **Toe Elshof:** De heilzame verwarring die paus Franciscus sticht.
24. **Jurisprudentie:** Rechter prikt payroll-constructie door.
25. **Tekens van geloof:** De kerststal.
26. **VKO expertmeeting:** In het onderwijs aarde en hemel bij elkaar houden.
28. **Interview:** Passend Onderwijs in Eindhoven in grote onzekerheid.
30. **M:** Over onderwijs zijn we het oneens.
31. **Ouders' oordeel:** Medezeggenschap en Passend Onderwijs: de tijd dringt.
32. **VKO dienstverlening:** Retraiteseminar voor schoolleiders over benedictijns leiderschap.
34. **VKO Radboud Universiteit:** Burger-schapsvorming: de deugdbenadering.
36. **Om verder te lezen:** *Het alternatief. Weg met de afrekencultuur in het onderwijs!*
38. **De lobby:** Wat is een graadmeter van goed onderwijs?

REDACTIONEEL

Unieke mensen

Decennialang is er in de media van het katholiek onderwijs gewaarschuwd tegen 'meten is weten', een sluipend proces dat ook het onderwijs heeft bereikt. Deze kwantitatieve benadering van het leven is een gevolg van een wetenschappelijke en economische manier van kijken, maar ook van de verbrokkeling van de samenleving, die onder meer wantrouwen oproept. Twee ontwikkelingen die samenkomen, waar vervolgens de overheid op reageert: ze omarmt de mantra hierboven.

Onderwijs heeft data nodig, maar het mag er niet toe worden verengd. In dit kerstnummer van *Schoolbestuur* hebben wij de verhalen verzameld van mensen die onze opvatting delen. De rode draad daar doorheen is de kwaliteit van het leven op school. Een van hen, Bill Banning, een leraar, schrijft dat onderwijs niet gaat over transacties maar over de ontmoeting en samenwerking van mensen.

Zalig Kerstfeest

In de wereld verschijnen...

Bij de afronding van het interview met professor Frans Vosman (*Schoolbestuur* 5, 2013) attendeerde hij mij op zijn collega Gert Biesta. Het leek hem een goed idee om deze aan het woord te laten in *Schoolbestuur*. 'Het zal u bevalen', zo schreef hij. Op mijn uitnodiging reageerde professor Biesta enthousiast en liet weten graag mee te werken aan een interview. Ter voorbereiding las ik zijn boek *Goed onderwijs en de cultuur van het meten*, dat een heldere analyse geeft van wat er op dit moment speelt in het onderwijs en het onderwijsbeleid. Tegelijkertijd is het een hartstochtelijk pleidooi voor een onderwijspedagogiek met niet alleen de vraag naar wat goed onderwijs is, maar ook de aanzet tot een taal om met die vraag om te gaan. Twee ontwikkelingen echter dringen de zo gewenste onderwijspedagogiek naar de marge. Biesta bespreekt ze uitvoerig. In de eerste plaats is dat de roep om onderwijs om te vormen tot een *evidence-based* professie, gebaseerd op wetenschappelijke kennis over 'wat werkt' en in de tweede plaats is dat een afrekencultuur met als focus de effectiviteit en efficiëntie van onderwijsprocessen. Voor Biesta is goed onderwijs ook altijd verbonden met democratie, omdat het in dienst behoort te staan van het algemeen belang. Reden genoeg dus om af te reizen naar de Universiteit van Luxemburg voor een gesprek.

Jan van Oers

Een onderwijspedagogiek

We starten het gesprek met het begrip 'onderwijspedagogiek'. Biesta merkt op dat de term niet zoveel gebruikt wordt in Nederland en laat dan bijna gelijk al de term 'continentale pedagogiek' vallen. Een pedagogiek die voor hem een belangrijk referentiepunt blijft. Biesta: 'De Duitstalige, geesteswetenschappelijke pedagogiek heeft een aantal fundamenteel pedagogische thema's ontwikkeld, maar is vastgelopen in een gebrek aan maatschappelijk, politiek bewustzijn.' Hij vertelt dat hij lang in Groot-Brittannië werkte, waar een ander discours heerst rond onderwijs en opvoeding, dat hem geholpen heeft in zijn werk. In het genoemde boek bijvoorbeeld legt hij op verschillende plaatsen heel expliciet een relatie tussen onderwijs en democratie, met Dewey en Arendt als belangrijke discussiepartners. Biesta vervolgt: 'In Nederland zijn pedagogiek en onderwijskunde uit elkaar gedreven, waarbij de pedagogiek in tweevoudig opzicht, zowel vanwege haar normativiteit als haar methode(n)

van onderzoek, naar de marge is gedrongen en waar de onderwijskunde een technische wetenschap is geworden.' Het gevolg daarvan is dat de vraag naar wat goed onderwijs is onvoldoende wordt geëxpliciteerd, hetgeen hem ook weer duidelijk werd in zijn hernieuwde contacten met Nederland.

De waartoe-vraag

De vraag naar wat goed onderwijs is, is onlosmakelijk verbonden met de vraag naar het 'waartoe' van onderwijsprocessen. Voor Biesta is dat een samengestelde vraag die samenhangt met de drie functies van onderwijs die hij tevens opvat als drie doeldomeinen: kwalificatie, socialisatie en subjectwording. Kwalificatie staat voor: kennis, vaardigheden, begrippen, geletterdheid, voorbereiding op de arbeidsmarkt; socialisatie betreft het deelgenoot worden van bepaalde sociale, culturele, religieuze en politieke ordes en subjectwording ten slotte heeft te maken met de wijze waarop iemand als persoon in de wereld verschijnt.

Gert Biesta: de hoofdschotel is de subjectwording: de manier waarop iemand als persoon in de wereld verschijnt.

Foto: Anje Kirsch

De drie domeinen of dimensies hangen met elkaar samen en overlappen elkaar gedeeltelijk. Pièce de resistance is voor Biesta de subjectwording, die hij verder uitwerkt met behulp van de handelingstheorie van Hannah Arendt en de ethiek van de subjectiviteit van Emmanuel Levinas, die voor hem wezenlijk zijn voor zijn 'pedagogiek van de onderbreking'.

Pedagogiek van de onderbreking

Subjectwording, stelt Biesta, is geen proces van ontwikkeling en is ook niet hetzelfde als identiteit. Biesta: 'Het begrip 'subject' heeft een tweeledige betekenis: ik ben als subject de beginner van een handeling en tegelijkertijd ben ik als subject onderworpen aan de handeling van een ander die op mij reageert. Bij subjectwording is er dus altijd een element van buiten: het is de ander die mij interrumpeert, aanspreekt waardoor ik buiten mezelf kom te staan en bootgesteld wordt aan de ander: 'ex-positie'. Omgekeerd spreek ik weer die ander aan. Op deze manier ben ik in de wereld en neem ik een wereldse vorm aan.' Vanwege dat laatste spreekt Biesta dan ook graag over subjectwording als een vormingsproces. Het zal duidelijk zijn dat subjectwording afhankelijk is van de aanwezigheid van anderen, ofwel alleen kan plaatsvinden onder de noemer van pluraliteit en verschil. Onderwijs wordt pas pedagogisch relevant wanneer het bij kwalificatie en socialisatie een plaats biedt aan subjectwording, niet dat het die kan programmeren of afdwingen, maar wel kan helpen voorbereiden. Onderbreking wil nu zeggen dat we de 'normale', rationele orde onderbreken om als unieke individuen in de wereld te verschijnen door te handelen met anderen. De plaats voor deze interacties is bij uitstek het publieke domein, waar particuliere belangen in het perspectief staan van het algemeen belang. Biesta vraagt zich wel af of we zo'n domein nog hebben. In hoeverre zijn we van democratische burgers consumenten gewor-

‘Ten eerste is er te weinig visie op wat leerlingen en studenten moeten leren. Ten tweede is de bemoeienis van de overheid met de inhoud van het onderwijs en de leerprestaties toegenomen. Ten derde dreigt de eigenwaarde van leerlingen die cognitief niet goed presteren, een deuk op te lopen.’

Mevrouw Geert ten Dam, voorzitter Onderwijsraad, in een toelichting op het raadsadvies *Een smalle kijk op onderwijskwaliteit*. De stand van educatief Nederland 2013, in *NRC-WEEKEND*, 2/3 november 2013

den die ‘zoet worden gehouden’ met de publieke diensten (onderwijs) die de overheid ons aanbiedt?

Stoorzenders

Biesta noemt een tweetal stoorzenders die een onderwijspedagogische aanpak in de kiem bedreigen. De eerste is een evidence-based benadering van onderwijsprocessen. Die benadering is afkomstig uit de medische, klinische casuïstiek, waarbij een verrichte interventie stoelt op wat in soortgelijke, voorafgaande situaties heeft gewerkt. Van hieruit heeft dit denken zich verspreid over andere terreinen. Biesta: ‘Het ontspoot wanneer het de manier van denken wordt.’ Hij gaat verder: ‘Het houdt een misvatting in van wat onderwijs als proces is: de

noemer van kwaliteitsbeheersing en transparantie worden organisaties op deze manier controleerbaar gemaakt.’ Verantwoording wordt dan ook niet langer afgelegd aan ouders en leerlingen, maar aan de overheid. Zij hebben in democratische zin geen zeggenschap meer over de richting of inhoud van het onderwijs. Hooguit kunnen zij nog de overheid verantwoordelijk houden voor ‘de kwaliteit’ van de geleverde publieke dienst. Biesta: ‘Wat je hier ziet is dat de democratische logica vervangen is door een economische!’

Religie

Tot slot spreken we over religie met als openingsvraag: Welke rol kan religie spelen in een pedagogiek van de onderbreking, buiten het domein van kwalificatie en socialisatie? Biesta: ‘Voor mij is religie een kwestie van existentie en dus ook van ‘uit jezelf zijn’. Religieus zijn is niet in de eerste plaats een geloof hebben, ook niet het behoren tot een bepaalde traditie, maar is te leven met het besef van transcendentie. Het besef dat er iets bestaat buiten jezelf.’ Ik ga nog een stapje verder en vraag hem hoe hij dan tegen openbaring aankijkt. Biesta: ‘Transcendentie houdt voor mij ook de mogelijkheid in van openbaring als dat wat naar jou toekomt en je gegeven wordt, dus niet als iets dat je construeert.’ Biesta vertelt dat hij in zijn laatste boek over deze zaken minder impliciet is gaan schrijven. Dan introduceert hij het onderscheid tussen ‘van iemand leren’ en ‘door iemand onderwezen worden’. Biesta: ‘Bij leren gaat het om het verzamelen van kennis, de leraar heeft de rol van facilitator en staat aan de zijlijn; bij onderwijzen gaat het om de interactie tussen docent en student waarbij iets op de student toekomt. Bij dit laatste

‘Onderwijs wordt pas pedagogisch relevant wanneer het bij kwalificatie en socialisatie een plaats biedt aan subjectwording, een persoon worden’

notie onderwijs komt immers altijd met de vraag naar het waartoe. Onderwijs is geen causaal proces waarbij de aangewende interventies garant staan voor een bepaalde effect.’ Onderwijs beschrijft Biesta verder als een symbolische interactie, waarin naast kennis van ‘wat heeft gewerkt’ in bijvoorbeeld onderzoek ook ‘de phronesis als de praktische wijsheid van de leraar’ een grote rol speelt. Biesta: ‘De evidence-based benadering heeft geleid tot een hoogopgevoerde kwalificatie met de daarmee verbonden kwaliteitsdiscussie, maar ook tot negatieve effecten in het domein van subjectvorming.’

De tweede stoorzender is de afrekencultuur. Biesta licht toe dat het hele idee van verantwoording in bureaucratisch vaarwater is terechtgekomen en uiteindelijk een afrekencultuur is geworden met als belangrijkste vraag: Heeft onderwijs als ‘causaal’ proces effectief gewerkt? Zijn de beoogde prestaties ook gehaald? Biesta: ‘Onder de

is er altijd sprake van ongelijkheid.’ Voor de ervaring van onderwezen worden geldt dat ze niet kan worden geprogrammeerd, ze is een gave – ook hier dus onderbreking – waar docent en student zich voor kunnen openen. Biesta merkt op dat we de rol van de docent vanuit deze ervaring opnieuw moeten doordenken. Het gesprek sluiten we af met de zinsnede dat mijn katholieke identiteit (dat wat ik heb aan traditie en cognities) mij kan ondersteunen om op een bepaalde manier als subject in de wereld te zijn. ■

Voor de geïnteresseerde lezer:

Gert Biesta, *Goed onderwijs en de cultuur van het meten*.

Den Haag: Boom Lemma (2012)

Gert J.J. Biesta, *The beautiful risk of education*. Boulder, Co: Paradigm Publishers (2014)

De toekomst is aan de jeugd

We weten niet – al zouden we het graag weten – hoe Nederland zich zal gaan redden in tijden van economische mondialisering. Een ontwikkeling die mensen zowel ontzag als angst inboezemt, waarna velen van ons – in vertwijfeling misschien – over de staat van ons onderwijs beginnen. Het Verenigd Koninkrijk ging ons daarin voor. ‘Ik heb drie prioriteiten’, zei Tony Blair aan het begin van zijn regeerperiode in 1997, ‘onderwijs, onderwijs, onderwijs’. Natuurlijk, onderwijs loont, maar nu de wereld sterk verandert, is de vraag wel: welk onderwijs? Boris Johnson, om een andere persoonlijkheid in de Britse politiek aan te halen, zei kortgeleden dat het gymnasium (*grammar school*) terug moet komen. Hij vergeleek mensen met een pak cornflakes. ‘Als je hard genoeg met het pak schudt, zal het voor een paar cornflakes gemakkelijker zijn om bovenop te komen’, lichte hij toe.

Johnsons keuze voor selectief onderwijs begrijp ik. Om meerdere redenen, die ik nu maar even oversla, is het in het VK niet gelukt de industrie te innoveren en productiever te maken. Noodgedwongen is een economie gestimuleerd, die steunt op massaproductie en complexe diensten, denk aan de enorme financiële sector daar. De arbeidsmarkt van zo’n economie bestaat uit laaggeschoolde en zeer hooggeschoolde mensen. Behoeft aan beroepsscholing voor vaklui, zoals in Duitsland, waar fabrieken wel op tijd zijn gemoderniseerd, is er veel minder. In zo’n economie is onderwijs eigenlijk een overzichtelijke taak. Voor ons land geldt dit niet, want de economische structuur hier wordt met name door diensten en handel uitgemaakt. Grote maakindustrie zoals in Duitsland, is er niet. Nederland is een transactieland, wat betekent dat de inwoners een flexibele instelling moeten hebben en een brede opleiding. ‘De Nederlandse economie is afhankelijk van haar absorptiecapaciteit’, constateerde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid (WRR) kortgeleden in een rapport. In de mate waarin onze bevolking in staat is veranderingen die transacties met zich meebrengen, op te slorpen, neemt haar verdienvermogen toe¹.

In de Gouden Eeuw was de welstand te danken aan de ontwikkeling en toepassing van uitvindingen uit het buitenland. De vermaarde Amsterdamse Wisselbank kon ontstaan dankzij een Italiaans idee. De bank was ‘net zo Italiaans als de zeeverzekering en de dubbele boekhouding.’² Een mooi voorbeeld van opnamevermogen en dankzij de verwetenschappelijking van ons leven is daar gaandeweg ‘passend’ onderwijs bijgezoekt. Vandaar dat de WRR daarover begint. We hebben onderwijs nodig waar *dit* land iets mee opschiet, vindt deze raad, die daarom pleit voor ‘brede, gedifferentieerde en hoogwaardige opleidingen die het maximale uit iedereen halen.’ Nederland redt het wel als zijn mensen, van allerlei pluimage, kennis kunnen opnemen en toepassen. En, voegt de raad er nog aan toe, het is daarom niet logisch excellentieprogramma’s af te kondigen of een pact over techniek te sluiten. Met name daarop de aandacht richten, is niet verstandig. Er moet wel iets anders gebeuren. Cognitieve vakken en praktische vaardigheden zouden meer gecombineerd moeten worden. Zoals het onderwijs nu is georganiseerd, overwegend klassikaal met een betrekkelijk strenge

Dick Wijte

selectie op twaalfjarige leeftijd voor een meer cognitieve richting of een beroepsvormend spoor, is riskant. Talent kan door deze strikte scheiding en de ‘industriële’ organisatie van het onderwijs niet goed gemanaged worden. De raad meent dat de middenschool, het studiehuis en competentiegericht leren pogingen zijn geweest om dit te verbeteren. Opnieuw moet een poging gewaagd worden, stelt de raad.

Ook de Onderwijsraad wijst op het belang van vaardigheden, zoals creativiteit en samenwerking³. Beide raden zijn voorstander van ‘gepersonaliseerd leren’, de WRR omdat de Nederlandse economie dit vraagt, de Onderwijsraad omdat het de eigenwaarde van de jongeren goed doet. Ik wil dit tweede perspectief graag ondersteunen. In zijn inmiddels spraakmakende *Evangelii Gaudium* (De vreugde van het Evangelie) roept paus Franciscus op tot een terugkeer van de economie en het financiële leven naar menselijke ethiek. ‘Geld moet dienen, niet regeren’, schrijft hij. Misschien dat zijn Latijns-Amerikaanse ervaringen met uitbuiting en uitsluiting, zijn onbekendheid met de Europese sociale markteconomie en zijn franciscaanse bezieling hem tot een al te negatieve waardering van de moderne economie hebben gebracht⁴, een punt heeft hij natuurlijk wel. Stel je voor dat alleen maar de economische structuur van een land richtsnoer voor zijn onderwijs mag zijn. In Engeland zou ik dan niet willen wonen. Maar bovenal: aan ons volwassenen is de toekomst niet.

- 1 WRR, *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*, 2013, pp.257- 300.
- 2 A. Th. Van Deursen, *De last van veel geluk. De geschiedenis van Nederland 1555-1702*, 2004, pp. 262.
- 3 Onderwijsraad, *Een smalle kijk op onderwijskwaliteit. Stand van Educatief Nederland 2013*, 2013, pp. 9.
- 4 *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, Buenos Aires 2014 und Assisi 1200, 1-12-2013.

Dick Wijte is voorzitter van de VKO

Onderwijs weer in balans brengen

Gerrit-Jan Meulenbeld

De Onderwijsraad heeft als taak politiek en onderwijs erop te wijzen wanneer het beleid uit balans raakt, zegt voorzitter Geert ten Dam. 'Dat is op dit moment het geval. Het gaat daarbij ook om de verantwoordelijkheidsverdeling. De overheid zou meer moeten sturen op hoofdlijnen en de regie nemen bij belangrijke bestuurlijke vraagstukken en de onderwijsinstellingen meer ruimte geven. Die moeten op hun beurt veel meer een eigen visie ontwikkelen en hun ruimte invullen'.

Vierjaarlijks onderzoekt de Onderwijsraad de educatieve stand van Nederland. Daarbij gaat het om een algemeen beeld op basis van beschikbare, kwantitatieve gegevens, zodat vergelijking in de tijd en met andere landen mogelijk is. Het algemene beeld dat uit het advies *Een smalle kijk op onderwijskwaliteit* spreekt, is dat de basiskwaliteit van het Nederlandse onderwijs goed is, maar dat er belemmeringen zijn voor verdere verbetering en vernieuwing. Zo was de aandacht de afgelopen jaren vooral gericht op het verhogen van taal- en rekenprestaties en veel minder op kwaliteitsverhoging van het bredere vakkenaanbod, algemene vorming en beroepspraktijkvorming. Geert ten Dam benadrukt dat het om een landelijk gemiddelde gaat. 'We zien dat het aantal zwakke en zeer zwakke scholen in de afgelopen vier jaar meer dan gehalveerd is, terwijl scholen die al aan

Geert ten Dam, voorzitter van de Onderwijsraad

Foto: Josje Deekens

de maatstaven voor de basiskwaliteit op de indicatoren taal en rekenen voldeden, zich nauwelijks verbeteren. Natuurlijk zijn er uitzonderingen. Juist verschillen tussen scholen kunnen veel inzicht bieden in de vraag waarom de ene school het op een bepaalde indicator beter doet dan de andere. We pleiten er juist om die reden voor dat onderwijsinstellingen nieuwe kennis ontwikkelen over effectief onderwijs, samen met onderzoekers.'

Toetsen

De oorzaken voor de nadruk op taal- en rekenprestaties, schrijft de Onderwijsraad, vormden de verminderde presta-

ties op dit gebied en omdat het paste in een algemene trend van prestaties meten. Wat vindt Ten Dam van die meetcultuur?

'We kunnen niet alles wat van waarde is in het onderwijs en wat we leerlingen willen meegeven kwantificeren in opbrengsten. Ik denk aan persoonsvorming, Bildung. Goed onderwijs kan echter niet zonder toetsen. Voor leraren zijn die bij uitstek een onderwijskundig-didactisch instrument, om leerlingen te volgen en de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Dat geldt voor taal en rekenen, maar ook voor andere vakken. Voor de overheid geven toetsscores een beeld van

het stelsel, dat heeft zij ook nodig. Maar we signaleren dat toetsen beladen zijn geworden omdat ze geassocieerd worden met het publiekelijk afrekenen van scholen. De kwaliteit van ons onderwijs wordt nu eenzijdig gebaseerd op de prestaties in taal en rekenen'.

Voor het evenwicht pleit de Onderwijsraad voor het ontwikkelen, door overheid en scholen, van zowel indicatoren voor de opbrengsten van het brede vakkenaanbod (geschiedenis, economie, filosofie, cultuureducatie), maar ook van burgerschapsvorming en aandacht voor vakoverstijgende 'advanced skills' (problemen oplossen, samenwerken, communiceren en ict-geletterdheid) als graadmeters voor de gepleegde inspanningen.

Wat is volgens Ten Dam de invloed van het onderwijsbeleid van de afgelopen jaren geweest? 'De scherpe focus op hogere leerprestaties bij basisvaardigheden en meer rendement heeft geleid tot de halvering van zwakke en zeer zwakke scholen, en dat is heel belangrijk, maar ook dat regering en Kamer nauwelijks aandacht hadden voor een bredere kwaliteitsslag, waardoor scholen zich daar ook niet toe uitgedaagd voelden. De politiek heeft een eenzijdige blik gehad. Het is een pendulebeweging die we steeds zien. Het is de taak van de Onderwijsraad om de beleidsmakers daarop te wijzen. Op balans in het beleid. Eind jaren negentig hebben we gepleit voor meer aandacht voor taal en rekenen en hebben mede op grond daarvan de referentieniveaus hun intrede gedaan. Nu vragen we aandacht voor duurzame kwaliteitsverbetering in het hele curriculum'.

Visie

Staatssecretaris Dekker reageerde in een van de kranten op het advies met het verweer dat het aantal uren dat aan taal en rekenen wordt besteed niet meer is geworden dan vier jaar geleden. Ten Dam: 'Dat staat ook niet in ons advies. Wij zeggen dat er te weinig sturing is op de kwaliteitsverbetering in de andere vakken. De staatssecretaris deelt onze opvatting dat het onderwijs een brede kwaliteitsslag nodig heeft. We moeten zoeken naar slimme manieren om daar op te sturen.

Scholen en besturen die zich reeds zelfbewust op de basisvaardigheden en andere vakken ontwikkelen en eigen accenten leggen, hebben dat veel minder nodig. Zij geven echter aan dat er vanuit de overheid weinig aandacht is voor wat zij op die terreinen doen. Zij worden daar niet op beoordeeld. Toch zijn zij minder afhankelijk van de overheid of inspectie, omdat ze een goed verhaal hebben over hun onderwijskwaliteit en kwaliteitszorg. Andere scholen laten zich juist verleiden tot een eenzijdige blik en geven te weinig een eigen invulling aan hun onderwijs die past bij hun visie en hun leerlingen. Ze koppelen doelen en middelen onvoldoende aan elkaar en vertalen onderwijsdoelen te weinig in scholing voor docenten. Er was kortom de afgelopen jaren, zo constateren wij, bij overheid en scholen, te weinig visie op wat het onderwijs, de individuele school, leerlingen en studenten moet bijbrengen'.

Ten Dam verwerpt de gedachte dat dat komt omdat er ook veel op scholen afkomt. 'Het is de taak van de schoolleider of bestuurder om te filteren. Een goede schoolleider of bestuurder kan dat ook. Daarom zijn ze zo hard nodig. Om te filteren heb je wel een visie nodig'. In het advies lezen we dat 'onderwijsinstellingen zelf aan zet zijn bij het vormgeven van de eigen identiteit dat ook een indicator voor onderwijskwaliteit is'.

Ruimte

De Onderwijsraad wijst er ook op dat scholen, door prestatieverhogende maatregelen, onvoldoende ruimte hebben om accenten te leggen in hun onderwijsaanbod of om te vernieuwen. Ten Dam: 'Er is meer ruimte dan scholen nemen, tegelijkertijd is de set indicatoren voor kwaliteit vanuit de overheid erg smal. Als het gaat om rendement en doorstroom, vertelden scholen vaak dat er een afnemende bereidheid is om risicoleerlingen aan te nemen, omdat zich dat terugvertaalt in de doorstroomcijfers. Die kant moeten we niet op willen. Het mag niet alleen om cijfers gaan, maar ook om de inspanningen die je als school hebt gedaan om een leerling zover te krijgen dat hij kan doorstromen. We constateren dat de afname van bredere brugperiodes en de toename van categorale scholen

sluipend gaan, waardoor de opstroom van kansarme leerlingen stagneert. Dat vinden wij een serieus probleem'. Die beweging wordt volgens Ten Dam veroorzaakt door diverse factoren. Het heeft te maken met de keuzevrijheid van ouders, op zich een groot goed, vindt zij, maar wel een vrijheid die segregatie kan versterken; anderzijds met het sterk extern gedifferentieerde onderwijsstelsel waardoor er voor verschillende typen leerlingen aparte scholen zijn; en ten slotte met de huidige nadruk op excellentie. Door vroeg differentiëren en nadruk op cognitie staat de eigenwaarde van leerlingen die niet goed presteren op basisvaardigheden daarom onder druk. 'De uitdaging is om excellentie te bevorderen zonder dat leerlingen buiten de boot vallen en de sociale tweedeling in de samenleving groeit', zegt Ten Dam..

Krimp

Het advies *Smalle kijk op onderwijskwaliteit* is volgens Ten Dam vooral een pleidooi voor 'balans houden en evenwichtig sturen'. Ze vergelijkt het onderwijs met een mammoetanker, 'wil je bijsturen, dan moet je op tijd beginnen'. Is dat het goede beeld? Ten Dam vindt dat de overheid meer oog heeft voor standaardisering dan voor variatie. 'De kunst is te sturen op variatie en tegelijkertijd de buitenmaten te bewaken. Een vraagstuk als krimp is een goed voorbeeld. Dat is een bestuurlijk dossier waarop de overheid de regie zou moeten voeren. Dat heeft zij de afgelopen jaren niet gedaan. Toen de staatssecretaris dat het afgelopen voorjaar wel oppakte, was het huis te klein. Hij heeft echter de stelselverantwoordelijkheid om te zorgen voor een adequaat onderwijsaanbod. Hoe een adequaat onderwijsaanbod vervolgens vormgegeven wordt, kan per regio verschillen. Maar de grote besturen zaten te wachten tot de éénpitters omvielen. Dan verdwijnt de variëteit. Daarom moet de overheid de regie pakken. De overheid moet de contouren en deugdelijkheids-eisen bewaken en daarbinnen zijn de scholen aan zet'. ■

DICK WIJTE OVER DE TOEKOMST VAN HET KATHOLIEK ONDERWIJS IN NEDERLAND

Hoe voorkom je dat de school haar ziel verkoopt?

Nico Dullemans

Bijna zes jaar geleden raakte hij bij het onderwijs betrokken en wat hem direct opviel en ook verbaasde, was het ongeduld met de jeugd. Niet op de scholen zelf, maar in de kringen van beleidsmensen waarin hij terecht kwam. Zij zien onderwijs vooral als een investering die vrij snel vruchten moet afwerpen. Er viel hem nog iets op, een vaardige geest. 'Ik bedoel het ethos van katholieke scholen. Het is de stemming dat het gehele kind tot zijn recht moet komen. Ik twijfel er niet aan dat deze sfeer bijdraagt aan het succes van deze scholen. Weet je, wereldwijd staat het katholiek onderwijs goed aangeschreven. Dat kan geen toeval zijn.'

Urgentie

Tegenover mij zit Dick Wijte (zie kader) die me op het verband tussen zijn eerste en tweede observatie wijst. 'Kijk, onze scholen staan overal, met name in de gewone buurten van ons land. Ze zijn niet elitair, maar gericht op hun omgeving. Iedereen is er welkom en zo komt de lokale samenleving er dagelijks binnen. Dit heeft tot gevolg dat deze scholen altijd bezig moeten zijn zich opnieuw in te stellen, terwijl hun jaarprogramma vastligt. Aanpassen en vasthouden en dat in één beweging, dat betekent het. Niet alle katholieke scholen kunnen dat goed, maar veruit de meeste kennelijk wel. Wat is hun geheim? Hun erfgoed, zeg ik je. Vaststaat dat katholiek onderwijs de emancipatie van zijn leerlingen voorstaat. Dat is altijd zo geweest. Maar er is meer en dat is het personalisme van deze scholen. Sinds het Tweede Vaticaans Concilie (red.: midden jaren zestig van de vorige eeuw) is het onderwijs op onze scholen meer persoonsgericht. Niet

alleen kennisoverdracht, ook de vaardigheden die de waardigheid van mensen uitdrukken, worden er aangeleerd. Elkaar helpen, samenwerken, iedere leerling telt en doet mee: ze komen in de buurt van de 21e-eeuwse vaardigheden, waar mijn beleidsvrienden zo prat op gaan. Het personalisme van scholen is inderdaad nuttig, maar bovenal menselijk. We weten toch dat wij sociale wezens zijn, dat zit in onze genen, in de schepping. Katholieken zijn zich daarvan bewust. Iedereen eigenlijk wel. Ik weet dat het vooral de katholieke scholen waren die in de jaren zeventig hun onderwijs vernieuwden, met speciale steun voor leerlingen die achteraan kwamen en met lossen, minder 'industriële', meer kritisch onderwijs. Minder zaakgericht, meer samen werken aan projecten bijvoorbeeld. Ach, ik wil het allemaal niet romantiseren, maar de urgentie die uit woorden van de beleidsmakers spreekt, hun verwijzing naar de hoge prestaties van de scholen in Zuid-Korea, dreigt de scholen op het verkeerde been te zetten. Hun gezang zouden de scholen moeten negeren.'

Wij praten nog even door over de niet aflatende verwijzingen naar het buitenland. Het valt op dat het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten als onderwijslanden wat uit de mode zijn geraakt. Misschien dat de resultaten daar tegenvallen, ondanks al het beleid de afgelopen vijftientig jaar om de prestaties van de leerlingen op te krikken. De Britse journalist Peter Wilby, die vele jaren over onderwijspolitiek publiceerde, wees er onlangs op dat de jongvolwassenen in zijn land in vergelijking met overeenkomstige groepen in andere geïndustrialiseerde landen op reken- en taaltoetsen laag presteren en ook niet beter zijn

dan hun grootouders, terwijl de onderwijspolitiek daar de afgelopen decennia min of meer consistent op de volgende aannamen rustte: standaards kunnen slechts topdown verhoogd worden; op school moeten de leerlingen constant worden getest en gevolgd; concurrentie tussen scholen is goed¹. Blijkbaar slaat dit beleid niet aan. Intussen hebben de scholen hun vertrouwen in de inspectie verloren, aldus Wilby. De ironie wil dat de Nederlandse volwassenen op de hierboven bedoelde toetsen hoog scoren en dat de achtereenvolgende regeringen van ons land de Britse onderwijspolitiek hebben gekopieerd. Beleid dat niet nodig is – beleid dat niet blijkt te werken. Wijte: 'Kafkaësk. Eind jaren zeventig werd als eerste in kringen van het katholiek onderwijs gepleit voor meer ruimte voor scholen en daar is ook naar geluisterd. Vandaag regelen de scholen hun eigen zaken, hun financiën, hun aankopen, hun personeelsbeleid, noem maar op. Maar waar wij niet op hebben gerekend, is dat de overheid zich vervolgens zou gaan bemoeien met de manier waarop het onderwijs moet worden gegeven in dit land. Maar toch lijkt de wal het schip te keren. De Onderwijsraad veroordeelde deze bemoeizucht onlangs, de Tweede Kamer verwierp de kleutertoets kortgeleden en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid bepleitte zojuist een individuele leerontwikkeling, iets wat katholieke scholen decennia terug ook al wilden – lees daarin hun personalistische oriëntatie.'

Ziel

Wijte vervolgt: 'Nee, ik voel een geheel andere urgentie. Met de theoloog Erik Borgman zeg ik dat de school maar een van de sferen is in het bestaan van de leerlingen. Maar toch is ze ook een

Dick Wijte tijdens de Identiteitsdag VKO 2013

Foto: Chantal Faasen

Dick Wijte is een rasbestuurder, afkomstig uit het openbaar bestuur (wethouder, burgemeester) en het katholiek maatschappelijk middenveld. In 2008 werd hij voorzitter van de KBVO, een van de twee rechtsvoorgangers van de VKO. Sinds die tijd vertrouwt hij zijn gedachten aan het papier toe. Zo schrijft hij: 'Leiders van maatschappelijke instellingen bekvechten over hun bedrijfsresultaten met de overheid en zoeken tijdig een goed heenkomen. Of niet. Herders overleven daar in ieder geval niet. Maar als we hen weer willen, hebben wij eerst een *aggiornamento* nodig.' Zijn eerste reeks columns zijn in 2011 gebundeld. Zie: www.vkonet.nl/dickwijtemensenschool

samenleving in het klein. De mensen die daar dagelijks samenkomen hebben niet voor elkaar gekozen en zoals ik al zei, met hen komt het moderne leven, met al zijn onzekerheden, er binnen. Hoe komt in die sfeer een onderlinge band tot stand? Iedereen begrijpt wel dat prestaties en professionalisme, hoe belangrijk deze ook mogen zijn, niet de sleutel zijn tot een levend verband: een organisatie met een ziel. De grote opgave van allen die bij katholieke scholen betrokken zijn, is deze zielzorg. Wat ik daarmee bedoel is dit. Een katholieke school biedt opleiding en ethische vorming. Die zijn echter onvoldoende om haar ziel te kunnen laten spreken. Het is misschien sentimenteel, maar motivatie op school wordt vooral gevoed door de liefde van de leraren.'

Waarom is de liefde van leraren belangrijk voor leerlingen?

'Je moet door hen geraakt zijn om je werk op school goed te kunnen doen. Je houdt van ze. Dat is meer dan een respectvolle houding. Je kunt het gelovig duiden. Via mijn leerlingen spreekt God mij aan. Of zoals de jonge Vlaamse filosoof Piet Raes dit gelovig perspectief eens heeft uitgelegd: 'Zo ben ik bereid om mij door mijn leerlingen te laten omvormen. Zij zijn degenen die mij wijzen wat ik voor hen moet doen.'²

Hoe breng je op school ter sprake dat liefde ertoe doet?

'Daar gaat *Het verhaal van de school* over, geen recept maar een werkwijze die met financiële steun van de VKO door de Radboud Universiteit ontwikkeld is. De kernvraag is hoe de school zichzelf verstaat, gezien haar leerlingenpopulatie en teamsamenstelling. Door met elkaar te praten over ieders persoonlijke professionaliteit komt daar zicht op. Het gaat mij niet speciaal om deze aanpak. Op veel plaatsen zie ik dat scholen hun wezenlijke motivatie bespreken. In een recent stuk van Ons Middelbaar Onderwijs bijvoorbeeld lees ik over een van de bakens van de school, dat is namelijk een mens die zichtbaar goed doet.'

Vereniging

Dick Wijte heeft te maken met ledenverlies. Op de scholen van de leden staan ongeveer 500.000 leerlingen ingeschreven. Na de oprichting van de sectorraden hebben schoolbesturen opgezegd, vaak om te bezuinigen. Dit komt niet onverwacht, maar een ander motief om het lidmaatschap op te zeggen is misschien de verlegenheid van de scholen met 'hun land van herkomst'. Een onderzoek van Erik Borgman leert dat katholieke en algemeen-christelijke organisaties

bekneld zijn geraakt tussen het inzicht dat hun oude identiteit niet voldoende is en de angst op dit vlak te veel pretenties te hebben. Ze zijn bang zich zo ongeloofwaardig te maken, meent Borgman en noemt deze beknelling een gijzeling, die waarschijnlijk niet op eigen kracht kan worden beëindigd³.

Wijte: 'De impasse die Borgman beschrijft, herken ik en zijn onderzoek bevestigt de urgentie die ik voel. Wil de school niet ten prooi vallen aan het systeemdenken dat sterk uit het toezichtkader van de onderwijsinspectie spreekt, is het noodzakelijk dat zij haar ziel verzorgt, en niet verkoopt. Het is dan cruciaal dat je elkaar opzoekt en dat je met elkaar een verbond hebt dat deze 'zielzorg' agendeert en communiceert, middels publicaties, andere media, onderzoek. Dat doet de VKO. Maar ik besef heel goed dat wij dat niet alleen kunnen. Het onderzoek van Borgman leert namelijk nog iets, namelijk dat er een eigentijds verhaal nodig is over de actualiteit van het christelijk denken. Er is een moderne visie nodig op maatschappelijke organisaties, denk aan scholen, ziekenhuizen, media, maatschappelijk werk, die het Evangelie als bron willen gebruiken. Er is een nieuw professioneel profiel voor jonge werkers nodig. Ik ben het met Borgman eens. Dit is een uitdaging die enorm is, maar waarvoor wij niet opzij mogen gaan. Je hebt er denkkracht voor nodig, die wij als katholiek onderwijs samen met andere, geestverwante organisaties moeten opbrengen. Ik vind dat de tijd rijp is. De samenleving is bezig zich af te keren van de maakbaarheid die de overheid predikt, mensen hebben behoefte aan alternatieven. Samen moeten wij proberen dit moment te benutten.' ■

- ¹ *The Guardian*, 15-10-2013. Wilby verwijst naar het PIAAC-onderzoek van de OESO dat op 8 oktober 2013 is gepubliceerd.
- ² In: *Wetenschap en schoolpraktijk. Geen van beide heeft het laatste woord*, Jan van Oers, 2012, pp. 70.
- ³ *De katholieke traditie opnieuw een levende kracht?* Erik Borgman, 2013.

ADELBERTCOLLEGE, WASSENAAR

Bij de dood van een scholier

Gerrit-Jan Meulenbeld

Het raakt hem nog steeds. Hij wordt een paar keer emotioneel. Wanneer hij vertelt over de reacties van zijn omgeving op zijn optreden. Hij kan niet goed met complimenten omgaan. Maar ook omdat het gevoel van onmacht op de loer blijft liggen. 'Wat hebben we laten liggen zodat we dit hadden kunnen voorkomen?', vertelt rector Ben Dijkmans van het Adelbertcollege in Wassenaar, 'we zijn verantwoordelijk voor iedere leerling. Tegelijkertijd weet ik dat we, wat we ook doen, zelfdodingen en pesten nooit helemaal kunnen uitbannen'.

Dijkmans krijgt van alle kanten te horen dat hij en de school zorgvuldig hebben gehandeld, voor en na de droevige gebeurtenis. Hij heeft in de vierentwintig jaar dat hij op drie verschillende scholen rector was, vaker zelfdodingen meegemaakt, maar de dood van brugklasser Anass Aouragh in februari van dit jaar en wat daarna volgde, was uitzonderlijk. Een 'opvallende' scholier die na een ogenschijnlijk gewone dag vermist wordt, de volgende dag dood gevonden. Sociale media die welig tieren. Een enorme, somtijds ongezonde persbelangstelling. Er zijn speculaties over moord, al snel wordt vastgesteld dat het om zelfmoord gaat. Die in verband wordt gebracht met het feit dat Anass gepest werd. Media en politiek zien, na de eerdere zelfmoorden van Tim en Fleur, een trend. De staatssecretaris komt met een anti-pestwet.

Vermissing en dood

Op de avond van de vermissing wordt Dijkmans thuis gebeld, hij schrikt, maar de situatie lijkt niet ernstig, 95% van de vermisten is binnen 24 uur terecht. Anass heeft een gewone schooldag gehad en is op de gebruikelijke tijd vertrokken. Wel heeft de conciërge de dag ervoor jongeren van buiten school die op zoek waren naar Anass, verwijderd. Dijkmans besluit een calamiteitenteam onder zijn aanvoering te formeren, want de schoolgemeenschap moet de volgende ochtend op de hoogte gesteld worden. Wanneer de volgende ochtend vroeg blijkt dat Anass nog steeds vermist is, zit de schrik er flink in. Het team informeert in vaste volgorde en blijft dat de dagen erna steeds doen: leraren, leerlingen en ouders. Anderhalf uur later krijgt Dijkmans te horen dat er een lichaam is gevonden, op hetzelfde moment zijn leerlingen al via social media op de hoogte. Dijkmans: 'Nog weer anderhalf uur later was duidelijk om wie het ging en was de commotie zo groot dat we de lessen

hebben stilgelegd en ouders daarover via sms geïnformeerd. Voor iedereen die dat wilde, waren onmiddellijk deskundigen aanwezig om mee te praten. Die zijn vijf dagen gebleven. Voor degenen die dachten relevante informatie te hebben, waren verschillende politiemedewerkers op school. Dat was heel ingrijpend. De volgende dag hebben mentoren en hulpverleners verder gepraat met de brugklassen en de klas waarin het zusje van Anass zat, de andere klassen hadden weer les, maar er was steeds ruimte voor gesprekken, individueel of in klassenverband'.

Pesten

'Die gesprekken waren niet alleen nodig voor de eerste verwerking', vertelt Dijkmans, 'maar ook omdat kinderen zich schuldig voelden. Anass werd regelmatig gepest, op school en daarbuiten. Er waren kinderen die zelf gepest hadden, er zijdelings bij betrokken waren of meenden gepest te hebben. Onze boodschap was: 'ook al heb je gepest, je bent niet schuldig aan de dood van Anass. Ja, je hebt misschien enige invloed gehad op het besluit tot zelfmoord, maar je bent niet verantwoordelijk'. Helaas zullen we nooit weten wat er in die laatste uren in Anass is omgegaan. Hij had die dag nog om extra hulp bij wiskunde gevraagd. Hij leek gelukkig op onze school. Dat vertelt zijn moeder ook'.

Al snel wordt de link gelegd met de zelfmoorden van twee andere kinderen in Nederland die werden gepest. Dijkmans' ervaring met de zelfmoorden die hij eerder meemaakte is dat geen situatie dezelfde is. 'En dat je het spijtig genoeg nooit honderd procent kunt voorkomen. Ook pesten niet, al wil je dat het anders zou zijn. Daarom moet je er zoveel mogelijk aan blijven werken om het tegen te gaan. Mijn gevoel is dat we naar eer en geweten hebben gehandeld'. Externe instanties geven het Adelbert-

college daarin gelijk. Het openbaar ministerie, dat onderzocht heeft of er strafbare feiten waren gepleegd, heeft geconstateerd dat er geen oorzakelijk verband te leggen is tussen het pesten en de zelfmoord van Anass. Ook de onderwijsinspectie heeft vastgesteld dat de pestpreventie op orde is en dat de pestincidenten die gemeld zijn, allemaal conform het pestprotocol zijn behandeld.

Dijkmans begrijpt in het licht van de commotie van drie zelfmoorden op een rij dat de overheid aandacht vraagt voor het probleem pesten, maar vindt dat een anti-pestwet het probleem niet oplost. Die gaat volgens hem ook voorbij aan het gegeven dat pesten zich nooit alleen tot de school beperkt, 'het gebeurt op allerlei plekken in de samenleving en is vaak een diffuus en niet eenduidig probleem'.

Rouwverwerking

De school heeft ter nagedachtenis van Anass een stiltecentrum ingericht, waar gedichten, tekeningen, bloemen konden worden gelegd. In de kerk is, in twee groepen, een herdenkingsdienst geweest

'Toen Anass thuis lag opgebaard hebben we samen met de pastoor gebeden. Dat was een mooi moment'

in het bijzijn van de moeder en het zusje van Anass, dat nog steeds op het Adelbert zit. Dijkmans heeft het gezin, samen met de afdelingsleider en de mentor, verschillende keren bezocht. 'Toen Anass thuis lag opgebaard hebben we samen met de pastoor, gebeden. Dat was een mooi moment. Het gezin heeft een moslimachtergrond'.

Informatiestroom

Dijkmans benadrukt het belang van eerlijk zijn, je aan de feiten houden en zelf regie voeren in de informatiestroom.

Bij de ingang van het bospad waar het lichaam van de 13-jarige Anass Aouragh is gevonden

Foto: ANP

Steeds werden eerst leraren, daarna leerlingen en vervolgens ouders geïnformeerd. Leraren en leerlingen meestal mondeling of via de mail, ouders veelal via de mail. 'We hebben geen pers toegelaten op het schoolterrein. Daarbuiten mochten leraren en leerlingen zelf bepalen of ze de media te woord wilden staan, waarbij ik ze wel adviseerde om zich aan de feiten te houden, er circuleerden allerlei geruchten en complottheorieën. En ik raadde de leerlingen bovendien aan om hier met hun ouders

werd niet vermeld. Dijkmans is enorm geschrokken van de opstelling van sommige media, die met enige regelmaat probeerden toch het schoolplein op te komen of daarbuiten leraren lastig vielen. Zelf is hij ook thuis lastig gevallen en weet hij dat journalisten thuis bij Anass op de ramen hebben staan kloppen, omdat op de voordeur een briefje hing met 'niet bellen'.

Adelbertcollege bijna een jaar later

Ondanks het uitzonderlijke karakter van alles wat op de school afkwam, is de rust op school teruggekeerd, is het niet een totaal andere school geworden. Dijkmans: 'We waren en zijn een school waar leraren en leerlingen op een plezierige manier met elkaar omgaan, iedereen is gelijkwaardig, 'anders zijn' is geen probleem. Vorig jaar hadden we in het kader van het jaarthema een programma rond 'omgaan met elkaar', dat hebben we geïntensiveerd. Ik merk wel dat leerlingen meer zijn gaan nadenken over 'anders zijn', ze zeggen nadrukkelijker dat iedereen mag zijn wie hij is. Ook docenten zijn alerter op mogelijk pestgedrag. We hebben elkaar beter leren kennen. En ja, ook bij mij als persoon is er iets veranderd'. ■

Foto: Pieter Magielsens/NFP Photography

Our ways to belonging

In de eerste weken van het nieuwe schooljaar weet iedere leraar intuïtief dat het van levensbelang is dat de leerlingen, die zij of hij tegenover zich heeft, een groep gaan vormen. Want alleen als er een gemeenschap is, kan er geleerd worden. De leraar haakt hiermee in op een basale drijfveer, namelijk ons verlangen naar *toebehoren*. Dit verlangen staat vandaag de dag echter onder grote druk, opgeroepen door de dwingende eis tot excelleren, een dwang die dropouts produceert. Sterker nog, dit verlangen wordt geëxploiteerd door de huidige economische norm, die zegt dat we er alleen toedoen als we bovengemiddeld presteren. Dit is tegenwoordig dus onze startkwalificatie tot deelname aan het maatschappelijk leven. In een serie artikelen neemt Karin Melis ons verlangen erbij te horen van verschillende gezichtspunten onder de loep en laat zien hoe dit verlangen vandaag de dag gekrenkt kan worden. Maar ook welke wegen leiden tot heilzaamheid.

Ons verlangen naar toebehoren

'Oh, dat is het. Je wilt natuurlijk ergens bijhoren.' Er klonk opluchting door in zijn stem. Hij had een verklaring bij de kop. Anders zou het onbegrijpelijk zijn, zo'n overstap naar de katholieke kerk, nu elf jaar geleden. 'Erbij willen horen.' De woorden wekten mijn weerzin tegen alles wat met de lucht van spruitjes te maken heeft. Het klonk als een zwakgebod. Ik kon het leven zelf niet aan, ik had iets of iemand anders nodig. Of, nog erger, ik wilde kennelijk opgaan in een kudde schapen. Een *black cow in the night*, het schrikbeeld van Hegel. Anoniem verdwijnen in de massa. Het rijmde ook een beetje op de ouderlijke vermaning niet te gaan roken, louter en alleen omdat je er zo nodig bij moest horen. *Nooit, maar dan ook nooit meelopen, hoor je me?* Maar ik wilde toen, in mijn tienerjaren, juist wel wanhopig graag bij de kring van mensen rond dat populaire meisje horen. Ik wilde helemaal niet alleen staan aan de rand van het schoolplein. Alles liever dan dat. Geaccepteerd worden door de populaireren van de school betekende de opwindende mengeling van gevierd, uitverkoren te zijn en verlost van die verschrikkelijke kwets-

baarheid alleen te staan en daarin gezien te worden. Neen, ik wilde meedoen, mee-zijn. Een van hen zijn. Maar, zoals dat wel vaker gaat in het leven, heb ik nu juist alle stappen gezet die dat verlangen dwarsboomden. En zo ontstond er een omkering: hoe uitzonderlijker ik werd – misschien dacht ik wel dat dit de ticket was om ergens bij te horen – hoe moeilijker het werd om erbij te horen. En, om bij mij te horen.

Uitzonderlijk

Het is een mechanisme dat de Duitse filosoof Hannah Arendt ooit omschreef als een van de gevolgen van de Verlichting: Het individu moest zich ontdoen van zijn historische achtergrond en alle vooroordelen die daaraan kleefden, teneinde op zichzelf te kunnen staan als een individu met eigen, onafhankelijk verworven inzichten. Alleen dan, als dat individu gewikt en gewogen door de bal-lotage kon komen, kreeg hij of zij een licentie tot deelname aan het maatschappelijk leven. Aangepast, en in het geval van joden: geassimileerd, want ontdaan van irrationele overtuigingen. Maar de

tragische en levensechte paradox was nu juist dat hoe meer dat individu zich losweekte van zijn achtergronden, hoe uitzonderlijker (lees: onaangepaster) hij of zij verscheen en dus kon fluiten naar wat wij tegenwoordig een startkwalificatie noemen.

Psychiater Dirk de Wachter vergelijkt het huidige maatschappelijk leven, waarin excelleren de nadruk heeft, met een speedboot waar steeds minder mensen in zitten. Vergelijk het met het van overheidswegen opschroeven van de gemiddelde score van de Cito-eindtoets. Je kunt je afvragen of er ooit een einde komt aan het verhogen van de lat, maar dat het aantal dropouts hierdoor zal toenemen, is zeker. Zo scheidt een overtrokken rationeel beheersingsmodel mensen als afvalproducten af.

In zijn boek *Borderline Times* beschrijft De Wachter hoe meer en meer mensen moederziel alleen in een reddingsbootje zitten, golvend op het rumoerige water dat de speedboot der excellentie achter zich laat.

Angst voor verstoting

Zijn collega van weleer, Erich Fromm, zegt dat verworpen worden het ergste is wat de mens kan overkomen. Hij meent zelfs dat daar geen straf tegenop kan. Volgens mij beogen de meeste straffen juist uitdan wel verstoting: je moet op de gang of in de hoek, je wordt op straat gezet of je wordt buitengesloten van de samenleving, dan wel wordt de erkennende blik van je ouders je ontzegd. Als het waar is wat Fromm zegt, dan betekent dat de mens een fundamenteel verlangen heeft om erbij te horen, anders zouden we het niet zo pijnlijk vinden als we niet (meer) mee mogen doen. Dit verlangen is meer basaal dan de drijfveer je te onderscheiden van anderen. Sterker, ons verlangen naar toebehoren is de voorwaarde tot je individualiteit (of beter, in navolging van Jung: individuatie), alsook autonomie. Je kunt alleen de zeeën bevaren, als er een haven is die je kunt verlaten. En dat is precies wat toebehoren is: het is de humuslaag die maakt dat wij als mensen groeien, alleen zo kunnen we vader en moeder verlaten, de school verlaten...een nieuw begin maken.

Het woord *toebehoren*, juist vanwege zijn vaagheid en dus ongrijpbaarheid, spreekt mij aan. Op het moment dat je nauwkeurig zou omschrijven tot wie en wat dat verlangen naar toebehoren zich richt, komt het uitsluitingsmechanisme via de achterdeur weer naar binnen. En dit was nu precies waarom het me jaren en jaren gekost heeft om me in de katholieke kerk te laten dopen. Als ik, zo redeneerde ik, me zou aansluiten bij die club dan stemde ik ook in dat hele volksstammen om wat voor reden dan ook daarvan buitengesloten bleven. De werkelijke reden was natuurlijk helemaal niet zo redelijk, maar was mijn moeite met de ingewikkelde regelgeving en mores waar ik weleens niet aan zou kunnen voldoen. Bovendien zou ik met mijn lidmaatschap te kijk staan als iemand die *afhankelijk* is. En dat is van een geheel andere orde dan mijn verlangen gezien te worden in de kring rond dat populaire meisje op de mavo. Met mijn openlijke bekering tot de Eeuwige, hoezeer dat ook strookt met mijn innerlijk, kon ik veel minder goede sier maken. Zeker niet met het logo van de Rooms Ka-

tholieke Kerk. Dat ik daarmee gezien wil worden, is ronduit een schande en maakt me medeplichtig met alle wantoestanden en structuren van machtsmisbruik. Toch? Hoezo is hier sprake van *toebehoren*?

Hechtingsproblematiek

Zeker, ons verlangen naar toebehoren is alleen al biologisch gesproken noodzakelijkerwijs gericht op de ouders, maar die maken niet heel de wereld uit. Zij zijn er nu juist om hun kinderen aan te moedigen deel uit te maken van de grote mensenwereld. Opdat zij dáár hun verlangen tot toebehoren kunnen realiseren. En daar is het volgens de maatschappijkritische psychiater De Wachter behoorlijk mis. Hij signaleert een kolossale hechtingsproblematiek en daarmee samenhangende eenzaamheid. We lijden massaal aan bindingsangst omdat we bang zijn verlaten te worden. Hij wijt dat onder meer aan het gegeven dat we heel mobiel zijn: we stappen in auto of vliegtuig en zijn daar waar we willen zijn. De wereld onder handbereik. En andersom zijn wij, dankzij de sociale media, voortdurend voor de wereld bereikbaar. Voeg daaraan toe dat we de lotgevallen van onze levens niet meer weten te duiden met de referentiekaders die de grote verhalen van weleer ons te bieden hadden (hebben) en het is niet moeilijk in te zien dat wij uit de baan geschoten zijn. Losgekomen van de aarde waartoe wij oorspronkelijk behoren.

Gebrek aan basic trust

Dirk de Wachter heeft het over een nijpend gebrek aan basic trust dat ons opbreekt. Basic trust, ofwel grondig vertrouwen, gaat vooraf aan alles. Het is een onvoorwaardelijk aanvaard weten (nee, niet het weten met het verstand, maar met heel je vermogen) *op en in* de plek die wij allen op aarde toegemeten gekregen hebben. Dus niet het voorwaardelijke, zo van: als je nu eerst dat presteert dan hebben we het er nogeens over of je aanvaard wordt of niet – dan laten we je wel weten of je er mag zijn. Karmeliet Kees Waaijman voelt veel voor het woord trust zoals we die term ook uit de financiële wereld kennen. Je vertrouwt je vermogen figuurlijk gesproken toe aan een trust die jouw tegoed is. Een tegoed dat weliswaar niet gemunt kan worden,

maar die wel een belofte in zich draagt. Voor mij zijn dit onbegrijpelijke woorden, waar ik niettemin hartgrondig mee kan instemmen. Zo beschouwd is toebehoren een wijze van zijn, die veel beter in het Engelse woord *belonging* doorklinkt: zijnsverlangen. Een verlangen dat altijd verder reikt dan het blote oog kan zien en dat gedragen wordt door de plek waarop je staat. Allee, maar hier ontbreekt het dus aan.

Vrijblijvend

We hebben geen vaste grond onder de voeten. Weten van gaan, maar niet van staan. Geen wonder dat ons verlangen naar toebehoren, ons vermogen ons te verbinden onder grote druk is komen te staan. Uiteraard is dit de eeuwenoude spanning tussen het individu en de gemeenschap. Of, metafysisch gesproken: tussen identiteit en het andere, het verschil. De huidige maatschappelijke nadruk op zelfverwerklijking en verbijzondering corrumpert het verlangen naar toebehoren: maak jezelf nu eerst maar eens waar, haal eruit wat erin zit. Het is onze conditione humaine op zijn kop, want de menselijke aard is allereerst gericht op verbondenheid als mogelikhedenvoorwaarde tot groei en bloei. Dit basale verlangen wordt geperverteerd en de samenleving is uiteengevallen in knokkende mensjes, hunkerend naar zelfbevestiging. Uiteraard, dit is een wel heel ruwe schets, die de werkelijkheid geenszins recht kan doen. Toch zie ik, zeker ook om me heen, hoe moeilijk het is verbanden aan te gaan, gemeenschapszin te krijgen en te houden. Ik wil vrijblijvendheid, *no strings attached*, zelf bepalen wat ik wel en niet doe, zelfs al weet ik dat dit een maskerade is voor mijn angst afgewezen te worden. Die angst is zo slecht nog niet: hij verwijst immers naar het verlangen om erbij te horen. Dat toebehoren kun je niet op formule krijgen door een behandelingsplan, een protocol, een lijst met gedrags- en regelvoorschriften. Omdat toebehoren altijd om concrete mensen gaat en zich daartussen afspeelt. Niet ter wille van een of ander doel, maar omwille van een ondoorgrondelijk weten dat je vertelt: hier hoor ik, hier ben ik thuis. ■

ONDERWIJSBISSCHOP HENDRIKS

'De vraag moet altijd zijn: wat dient dit kind?'

Nico Dullemans

De dag voor ons gesprek heeft hij een nieuwe basisschool in Lisse ingezegend, de Sint Willibrord school. Vergezeld van een diaken trok hij langs de klassen en bezocht de gemeenschapsruimte, overal water met de geneeskrachtige hysop sprenkelend, een beschermritueel en een herinnering aan het doopsel. Wijwater. Het katholieke geloof is verbazingwekkend beeldrijk. 'Woest bosland wordt vruchtbaar – juist daar waar tegelijkertijd de bomen van hoogmoed worden geveld, de wildgroei van de zielen wordt ontgonnen en zo de grond wordt klaargemaakt, waarop het brood voor lichaam en ziel kan gedijen.' De taal van een dichter, en een leraar.

Deugd

Het citaat is niet afkomstig van mijn gesprekspartner, Jan Hendriks, hulpbisschop van Haarlem-Amsterdam. Het is van Joseph Ratzinger, emeritus paus Benedictus XVI, en staat in *Spe salvi*, hoop redt, de titel van een van zijn zendbrieven (encyclieken). Ik bezoek mgr. Hendriks (die namens de Bisschoppenconferentie contacten met het onderwijs onderhoudt) en vraag hem hoe de bijbelse boodschap in debatten over onderwijskwesties nog betekenis kan hebben, nu de schoolse gebruiken vooral door empirische onderwijswetenschappen worden bepaald, althans dat is de horizon die is getrokken. Niet een opvoedingsidee of een levensopvatting die ons begrip van onderwijs fundeert, maar onderzoeksresultaten doen dit. Of roept deze overgang naar verwetenschappelijking, die een grote hoeveelheid, deels tegenstrijdige gegevens produceert, juist weer de behoefte op om onderwijs in een meer omvattende zin te verstaan, zoals

in het christendom bijvoorbeeld? We kiezen één kwestie uit, inclusief onderwijs, in ons land Passend Onderwijs geheten.

Maar laten we eerst nog een voorbeeld van de beeldtaal van de toenmalige paus opdienen. Behalve over de hoop heeft hij over liefde en geloof geschreven, samen de goddelijke deugden¹. Zijn bloemrijke taal brengt de lezer bijna in de verleiding royaal te citeren. Zo noemt hij de lofzang van Maria (het *Magnificat*) 'als het ware een portret van haar ziel, (...) geheel geweven uit draden van de Heilige Schrift, uit de draden van Gods Woord. Zo wordt zichtbaar dat ze werkelijk thuis is in Gods Woord, er naar binnen en naar buiten gaat. Ze spreekt en denkt met Gods Woord; Gods Woord wordt haar woord, en haar woord komt voort uit het Woord van God. Zo is ook zichtbaar dat haar gedachten worden gevormd door meedenken met Gods gedachten, dat haar willen meewillen met de wil van God

is.' Zij heeft haar hoop daarop gevestigd en daarom zegt ze: 'Doe maar wat Hij u zeggen zal'. Het is haar woord tot ons en trouwens de wapenspreuk van Hendriks. Ik vraag hem waarom Benedictus XVI deze drie deugden tot onderwerp van zijn encyclieken heeft gemaakt. 'Ze zijn de kern van het geloof, de bron van de deugd en overstijgen de menselijke deugden, zoals geduld', antwoordt Hendriks, 'Ze bieden uitzicht op het eeuwig leven.'

Wat voor uitzicht is dat? Hij geeft een

paar voorbeelden van mensen in erbarmelijke omstandigheden, die op hun manier dankzij geloof hun situatie uithielden. De Vietnamees Nguyễn Văn Thuận (1928-2002), een kardinaal die om politieke redenen lange tijd gevangen heeft gezeten, wist zijn cel om te denken in een retraiterimte. Pen en papier, die door een bezoeker waren meegesmokkeld, gebruikte hij om korte gedachten op te schrijven. Daaruit zijn zijn beroemde Tien Regels ontstaan, waaronder: 'Ik zal één taal spreken en één uniform dragen: Liefde.' Het andere voorbeeld is Frans, een opgeruimde vrijgezel die op de tuinderij van Hendriks' vader werkte. Net als zijn broers werd hij rond zijn veertigste door een erfelijke, dodelijke ziekte getroffen. Hendriks heeft hem meermalen opgezocht en leest voor uit de brief van de man aan zijn moeder en zussen. Zijn dagen gaan langzaam en zijn donker, maar kennen een lichtpunt, zijn bestemming bij de Heer, schrijft hij.

'De kerndoelen van het onderwijs gaan te veel over prestatie en nut'

'We hopen elkaar terug te zien', vervolgt hij 'Het was de weg die God heeft uitgezet. We mogen er niet tegen in opstand komen.' Hendriks: 'Zijn geloof gaf hem kracht. Goddelijke hoop gaat over de aardse hoop heen, want die is gedoemd te mislukken.'

Waarheid

Hendriks gaat verder: 'Met de goddelijke deugden ben je in staat om zelfs een hels leven in perspectief te plaatsen. Je ziet je leven namelijk in het licht van de

Mgr. Hendriks zegent de Sint Willibrord school en haar bewoners

Foto: Sint Willibrord

waarheid, het grote thema van de vorige paus, de waarheid die over de heiligheid van het menselijk leven gaat.'

Waarom deze heiliging?

'God heeft ons naar zijn evenbeeld geschapen', zegt Hendriks, 'Bovendien is Hij naar ons toe gekomen. Zijn woord is vlees geworden: zijn Zoon is mens geworden in Jezus van Nazareth. Wat Jezus heeft gedaan en gezegd, is zo weinig tijdgebonden, dat ieders hart erdoor kan worden geraakt, ook nu. Geloof wordt daarmee 'tastbaar'. In het doen en laten van Jezus zie je de goddelijke maat, de drie deugden anders gezegd. Liefhebben naar de maat van Jezus betekent over de grenzen van het menselijke heen gaan, soms zelfs je leven gevend. Ieder mens verlangt goed te doen. Ook Zacheüs, een verschrikkelijke afperser, die in de boom klom, in de hoop dat Jezus omhoog zou kijken. Jezus deed het en zei door hem uitgenodigd te willen worden. Als je iets op je geweten hebt, blijf er niet mee rondlopen, boor jezelf niet in de grond. Dat is de boodschap. Nogmaals, het is het verlangen van ieder van ons goed te doen, dit is van alle tijden. Daarin zien we de waarheid, de heiligheid van het menselijk leven.'

Hendriks was begin september in Rome bij de gebedswake voor Syrië, waartoe paus Franciscus had opgeroepen. 'Je voelde dat er iets gebeurde. Indrukwekkend. Een dag later werd een akkoord bereikt en werd het land niet aangevalen. De migrantenstromen naar Lampedusa. Deze crisis is al jaren gaande. Nu is er belangstelling voor, mede dankzij het bezoek van Franciscus. Ik hoop dat de paus de grote issues ter sprake blijft brengen. Deze zomer schreef hij in een brief aan de G8 dat de mens centraal moet staan in de economie. Uiteindelijk gaat het om de mens, de mens in zijn sociale samenhang. Dat is de kern van de katholieke sociale leer.'

Onderwijs

Hendriks: 'Mensen zijn geen investeringsobjecten, al denken sommigen dat wel, een voorbeeld trouwens van de 'wildgroei van de zielen'. Het is een heel foute gedachte dat de mens maatschappelijk productief moet zijn. Toch zie je dit in het onderwijs, in kerndoelen die te veel over prestaties en nut gaan. Het moet echter om de vraag gaan hoe jonge mensen als sociale persoon tot hun recht kunnen komen. Een voordeel van passend onderwijs is dat kinderen

dichter bij het gezin naar school kunnen gaan. Niettemin is de grote vraag hoe er gestalte aan wordt gegeven. Ik ben daarover niet al te optimistisch, omdat het nuttigheidsdenken bezig is het onderwijs te overheersen. Het belangrijkste motief echter moet gevende liefde zijn. Van de school. En van de ouders, die als eersten verantwoordelijk zijn. Zij zouden hun kind moeten aanvaarden zoals het is. Zij zullen het beste voor hun kind uit willen zoeken, denk ik. Daarom vind ik het rugzakje (red.: bekostiging gebonden aan een bepaalde leerling) zo slecht nog niet. De overheid steunde zo de ouders, op een manier die goed past bij hun verantwoordelijkheid. Eigenlijk is het niet zo goed dat dit nu is afgeschaft.'

'Voor de school geldt natuurlijk, dat er goed geleerd en serieus gewerkt moet kunnen worden. De sfeer mag niet al te competitief zijn. Kijk naar de persoon van het kind! Het aanbod van de school moet kunnen worden aangepast, maar zo nodig zal het kind naar een speciale school gaan. Hoe kan dit kind zich het beste ontwikkelen, in welke omgeving? Daar gaat het altijd om en dat is heel persoonlijk. In mijn parochie was een gezin met een kind met het syndroom van Down, dat lang was thuisgehouden. Eenmaal uit huis en op een andere school bloeide het op, begon te praten en werd actief. Voor dit kind hing veel af van de setting. Het gaat dus niet om gewoon onderwijs of speciaal. Het gaat altijd om de vraag: wat dient dit kind?' ■

1 Benedictus XVI zond achtereenvolgens *Deus caritas est*, God is liefde, *Spe salvi*, Hoop redt en *Caritas in veritate*, Liefde tot waarheid (zijn sociale encycliek). Zijn opvolger, paus Franciscus stuurde onlangs *Lumen fidei*, Licht van het geloof, de encycliek die, zo is bekend gemaakt, voornamelijk het werk van zijn voorganger is geweest.

FRANK VAN ESCH

Cultuurverandering bij INOS Breda via bijbelse bron

Rob Pinkse

Een aantal jaren geleden is behalve de bestuursstructuur van INOS Stichting Katholiek Onderwijs Breda ook de organisatiestructuur van de scholen veranderd. INOS is gaan werken met organisatorische eenheden: twee of drie scholen met teamcoördinatoren, door één directeur geleid. Bovendien is het begrip 'zelfverantwoordelijke teams' geïntroduceerd. 'We wisten wel dat directeuren in die nieuwe rol begeleiding nodig hadden. Dat hebben we eerst gedaan met een traditionele onderwijsadviesorganisatie die dit soort trajecten begeleidt,' vertelt Frank van Esch, bestuursvoorzitter van INOS.

Persoonlijk leiderschap

Van Esch vervolgt: 'Wij zijn ermee aan de slag gegaan en na anderhalf jaar hebben wij de conclusie getrokken, samen met de directeuren, dat wij niet de voortgang maakten die we wilden. Het sloot niet aan bij de thema's waar het volgens ons echt om gaat. We hebben vervolgens hierover een aantal huiskamerachtige gesprekken met elkaar gevoerd. We merken dat het heel persoonlijke gesprekken werden. Het ging niet over 'waar loop je in je team tegenaan?', maar 'waar loop je zelf tegenaan?'. Iedereen had de ervaring dat dit echt wat opleverde. We hebben daarom een organisatie in de arm genomen die ons in een cultuurveranderingstraject is gaan begeleiden. In dat traject ging het niet over onderwijsinhoud, maar over twee leidende thema's: persoonlijk leiderschap en gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Dit is voor ons ook de link met hoe je eigentijds kunt omgaan met katholieke waarden en uitgaan van een katholiek mensbeeld. Kijk, je kunt directeur zijn of bestuurder, maar allebei zijn ze mensen. Ze hebben verschillende

rollen, maar de dingen waar zij mee worstelen zijn eigenlijk hetzelfde. Daarin wordt de kwetsbaarheid van de mens en de worsteling met wat je intenties zijn, zichtbaar.'

Het bijzondere in dit traject is het gebruik van bijbelverhalen uit het Oude Testament. Door het leren kennen van deze verhalen en het in de context kunnen plaatsen, krijgen ze betekenis. Het verhaal van Jonas in de walvis bijvoorbeeld. De betekenis van dit verhaal is: weten dat je iets te doen staat en daarvoor vluchten door een andere weg te kiezen. Op een gegeven moment kom je tot bezinning en realiseer je je dat er consequenties verbonden zijn aan de dingen die je doet.

Van Esch: 'Het mooie van zo'n verhaal, en dat is mijn persoonlijke ervaring, is dat het je even ontdekt van de moraal en de dogma's. Als je praat over katholieke waarden en eigentijds onderwijs dan gaat het heel vaak daar over, maar voor mij gaat het veel meer over *hoe je als mensen met elkaar om gaat*. Dat is een kernwaarde die we bij INOS gedefinieerd hebben: verbindend, verantwoordelijk en authentiek.'

Link met identiteit

'Niemand kan goed benoemen waarom ouders voor katholieke basisscholen kiezen', aldus Van Esch. 'Volgens mij, maar ik kan het niet onderbouwen, heeft het te maken met iets onderliggends wat ouders hopen te vinden in de school. Hoe de leraar als mens met kinderen omgaat. Dan mag je zeggen 'is dat nou katholiek?' of 'openbaar onderwijs is daar hetzelfde in', maar ik vind dat geen relevante vragen. Volgens mij kunnen wij het met de achtergrond die wij hebben, niet anders doen dan zo. En dat andere mensen dat ook doen, misschien vanuit een andere bron, prima. Met ons verhaal

en onze bron, is dit de manier waarop wij het doen. Daar kun je directeuren, leraren, leerlingen en ouders op aanspreken. Dan ontdekt je het van de lading van Vormsel, Communie en elke zondag naar de kerk. Dan gaat het over waar het echt om moet gaan: hoe staan wij als mensen tot elkaar en hoe geef je daar invulling aan. We zijn heel tevreden over de stappen die we in de cultuurverandering hebben gezet en dat komt mede doordat de verandering langs die weg is gekomen. Wij hebben de traditionele manier van dingen bespreken over boord gedaan. We zijn er vanaf gestapt te vragen 'wat doet de ander waardoor het voor mij zo lastig is'. Het gesprek gaat nu over 'wat doe ik waardoor het voor die ander zo lastig is'. Dat is de kern van de verandering. Dat is voor mij de waarde van katholiek onderwijs en ik vind het heel bijzonder dat de link met de identiteit in die cultuurverandering zo duidelijk is gelegd, zonder dat ze er dik bovenop ligt. We zijn ervan overtuigd dat dit de insteek is.'

De volgende stap

In het cultuurveranderingstraject ging het bij de leidinggevenden onder andere om het ontwikkelen van voldoende zelfvertrouwen. Kan hij zich kwetsbaar opstellen en zijn goede kanten, maar ook zijn zwakke punten laten zien zonder dat hij daar last van heeft? Door die persoonlijke ontwikkeling kan hij beter omgaan met vernieuwingen. Daarin gaat de directeur voorop. Hij moet zijn team begeleiden in het durven loslaten en het fouten durven maken in vernieuwingstrajecten. Van Esch: 'Onze filosofie is gebaseerd op zelfverantwoordelijke teams met een groep van rond de negentig teamcoördinatoren naast de groep van achttien directeuren. We gaan eerst aan de slag met de groep teamcoördinatoren. We beginnen niet bij nul, want alle scholen

Frank van Esch,
bestuursvoorzitter
INOS

Foto: Rob Pinkse

zijn al met cultuurtrajecten bezig en die sluiten heel goed aan bij deze manier van werken. We gaan die met elkaar verbinden door een breder palet aan ondersteuningstrajecten te bieden: cursussen, teamtrajecten en individuele trajecten. Zo helpen we de teamcoördinatoren zich te professionaliseren in hun rol. Ik heb de overtuiging dat als we op deze stap voortbouwen en vanuit de directeuren en de teamcoördinatoren richting de teams gaan en we hebben nog eens vier, vijf jaar, dat we dan het onderwijs fundamenteel kunnen veranderen.'

Authenticiteit

Om dat te bereiken zullen ook de ouders hierin een rol moeten gaan spelen. Ouders en school hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Daarin zul je elkaar moeten respecteren en je bewust moeten zijn dat ouders het ook lastig vinden om hun kind goed op te voeden. Het heeft vooral te maken met onze kerheid en het omgaan daarmee. Als de leraar zich bewust is van zijn eigen identiteit, authentiek is en weet wat hij wel en niet kan, dan kan hij ook met moeilijke ouders gemakkelijke gesprekken hebben.

Van Esch: 'Ik vind dit een interessant spanningsveld. We zijn een van de grotere stichtingen in de regio en de beeldvorming die je daarbij snel hebt is, dat je met deze schaal grootte alles langs één lat legt. De werkelijkheid is dat het verschil door dat ene individu wordt gemaakt. De spanning tussen groot zijn en authentiek als kernwaarde hebben, vind ik wel een hele bijzondere. Ik zie die verbinding wel degelijk zitten en de schaal grootte hoeft dat niet te belemmeren, integendeel zou ik haast zeggen. Op plaatselijk niveau zoekt de school zelf de authenticiteit van de om-

geving en de mensen. Dat kan heel goed in een groter geheel.'

Schoolbezoek

Om te kijken hoe de ingezette cultuurverandering in de scholen zichtbaar is, worden er door het bestuur structureel schoolbezoeken gedaan. Dat zijn bezoeken zonder agenda. Ze sluiten om acht uur aan bij de koffieautomaat of om twaalf uur met een zakje boterhammen in de personeelskamer. Zonder opschrijfboekje gaan ze de school en de klassen in en gaan op een stoeltje tussen de kinderen zitten en hebben een gesprek met de leraar. De mensen vinden het prettig dat de twee bestuursleden op die manier zichtbaar zijn. Van Esch en zijn collega proeven zo al snel wat de sfeer in een groep en binnen een school is. De gesprekjes met leraren gaan over de dingen die ze belangrijk vinden voor de ontwikkeling van hun groep en van de school en waar ze tegenaan lopen in hun werk.

Van Esch: 'Je merkt dan dat we op bestuursniveau met dezelfde dingen bezig zijn. De cultuur die we voorstaan en binnen het directieraad bereikt hebben, wordt voor de mensen tastbaar. Je merkt dat aan de manier van omgaan met elkaar. Dat is voor mij een goede graadmeter om te weten of de leraar een spelletje speelt of authentiek is en weet ik of we geslaagd zijn in datgene wat wij als bestuur als kernwaarden hebben geformuleerd. Het is een voortvloeisel van wat we met de directeuren hebben gedaan. Ondanks dat wij een grote organisatie zijn, proberen we meer dan voorheen aanwezig te zijn als iemand met pensioen gaat, een kaartje te sturen bij verjaardagen of een bloemetje te brengen bij iemand die veertig jaar in dienst is. Cultuurverandering gaat over basale, authentieke dingen.' ■

KERKBEELD ONTSTOLLEN

Heilzame verwarring

Begin november was Boris Dittrich in Rome om daar namens de internationale mensenrechtenorganisatie Human Right Watch medestanders te vinden tegen de discriminatie van homo's, lesbiennes, transseksuelen en biseksuelen. Onder de vorige paus, zo meldt verslaggeefster Monic Slingerland, kreeg Dittrich het voor elkaar dat het Vaticaan bij de Verenigde Naties opriep tot een verklaring tegen geweld tegen homo's en deze lijn wordt nog uitdrukkelijker uitgedragen door de nieuwe paus. 'Ik voelde duidelijk spanning in de curie over de koers van paus Franciscus, die een vrijdenker is', stelt Dittrich. Paus Franciscus, die ooit een geregistreerd partnerschap voor homoseksuelen bepleitte, wil nu met een enquête peilen hoe katholieken overal ter wereld denken over huwelijk, gezin en seksualiteit. Dittrich, die paus Franciscus niet persoonlijk heeft ontmoet, zegt wel met anderen 'fantastische gesprekken' te hebben gevoerd. 'In ieder geval is er het begin van een dialoog', zo stelt hij¹.

Ontstollen

Het godsdienstig en levensbeschouwelijk onderwijs is vertrouwd met de term ontstollen. Ontstollen betekent zoiets als het vloeibaar maken en in beweging brengen van religieuze verhalen, beelden, opvattingen en ervaringen die vast zijn gaan zitten. De term wordt doorgaans gebruikt bij bijbelverhalen of Godsbeelden. Als een bijbelverhaal of een Godsbeeld wordt ontstold wordt het zó besproken dat de ervaringen die er de kern van vormen, toegankelijk worden. Zo kunnen de bijbelse verhalen, bijvoorbeeld over Abraham die bereid is om Izaak te offeren, over het lijden dat Job treft of over de bereidheid van Jezus om zijn leven te geven, als ze in gesprek worden gebracht met jonge mensen, leiden tot gesprekken over beelden en opvattingen waar zij in hun leven mee te maken kunnen krijgen: over ouders die bereid zijn om hun kinderen op te offeren, over het lijden dat ook onschuldige mensen treft en over de vraag waar zij hun leven voor zouden willen geven of waar ze hun leven aan zouden willen wijden.

Door stil te staan bij de religieuze vragen, verlangens en ervaringen die verscholen liggen in bijbelse verhalen en beelden, kunnen deze verhalen, eenmaal ontstold, jonge mensen helpen bij vragen, verlangens en ervaringen van zin en onzin in hun eigen leven². De docent godsdienst of levensbeschouwing is degene die de leerlingen uitnodigt om mentaal in beweging te komen en om in religieus opzicht iets te leren: over wat zo'n godsdienstig verhaal met mensen doet, over wat mensen met zo'n verhaal, of met een godsdienst doen en over de betekenis die een godsdienstig verhaal, symbool of beeld voor hun eigen leven zou kunnen hebben. En zo worden leerlingen uitgedaagd om stil te staan bij de beelden en opvattingen die ze misschien al hebben. Ze worden bovendien

uitgedaagd om stil te staan bij andere inzichten, beelden en houdingen waarmee ze verder kunnen komen op hun eigen levensbeschouwelijke of religieuze weg.

Betrokkenheid

Hoewel het bij het hierboven aangehaalde krantenartikel over Boris Diettrich niet om een bijbelverhaal gaat, schiet mij hier toch de term ontstollen te binnen. Dittrich lijkt aangenaam verrast te zijn over de kerkelijke koers die door de nieuwe paus uitdrukkelijker wordt uitgezet en het nieuwe geluid stemt hem hoopvol. Het is duidelijk dat hier geen bijbelverhalen of Godsbeelden worden ontstold. Toch denk ik dat hier wel van ontstolling sprake is, namelijk van een bepaald kerkbeeld. Ik betwijfel of Dittrich daar alleen in staat. Volgens mij merken veel meer mensen via de beelden op de tv en in andere media dat het Vaticaan een koers inslaat die zij niet meer zomaar kunnen rijmen met de negatieve beelden die zich vast zijn gaan zetten in hun eigen hoofden en harten. Zo liet bijvoorbeeld een goede bekende van me, die al jaren geleden onkerkelijk is geworden, zich onlangs ontvallen dat hij bij tijd en wijle behoorlijk in verwarring wordt gebracht door het vernieuwende optreden van paus Franciscus. Zijn gestolde beelden worden aan het wankelen gebracht, en net als bij andere mensen verliezen ze hun stelligheid en er ontstaat zoiets als verwarring. Dat kan behoorlijk lastig zijn, want gestolde beelden hebben ook iets vertrouwds en geven houvast. Als je ze opgeeft, moet je opnieuw stilstaan bij vragen over God, kerk en zingeving en hoe die met elkaar te maken hebben. Dit is met name voor katholieken een punt, omdat ik wel eens denk dat het uiten van kritiek op de kerk een van de belangrijkste uitingsvormen is van kerkelijke betrokkenheid. Katholieken maken zich niet gauw druk over de uitleg van een bepaald bijbelverhaal,

Paus Franciscus, hier op de foto met jongelui, woont in het gastenverblijf, niet in het paleis. Deze bestuurder en communicator heeft kritiek op klerikalisme en kapitalisme. De kerk is geen douanepost, zegt hij, en economie kan niet zonder gezicht en ziel.

Foto: EPA/Osservatore Romano

maar houden zich eerder bezig met de kerk. Of, anders gezegd: ze maken zich er druk over als de kerk volgens hun visie niet goed beantwoordt aan haar roeping om sacrament van de wereld te zijn, om de Blijde Boodschap te verkondigen en tot uitdrukking te brengen. In die zin kan kritiek op de kerk dan ook aan godsdienstigheid en aan kerkelijke betrokkenheid uitdrukking geven. Dat hoeft niet het geval te zijn, maar dat kan het wel.

Hoe dan ook: met deze paus staan we voor de uitdaging om mentaal in beweging te komen en stil te staan bij de mogelijke betekenis van teksten als deze: 'We moeten overal het Evangelie verkondigen, de Blijde Boodschap van het Rijk Gods prediken en daarbij met onze verkondiging elke ziekte en wond helen. In Buenos Aires kreeg ik brieven van homo's, die 'sociaal gewonden' zijn omdat ze me zeiden dat de kerk

steeds veroordeelde. Maar de kerk wil dat hoegenaamd niet doen. Tijdens mijn terugreis uit Rio de Janeiro heb ik gezegd dat wanneer een homoseksuele persoon van goede wil is en op zoek is naar God in zijn of haar leven, ik niet de persoon ben om over hem of haar te oordelen. Dit gezegd zijnde, herhaalde ik tevens wat de catechismus voorhoudt. De godsdienst heeft het recht haar eigen mening te uiten om mensen te dienen. Maar God in zijn schepping heeft ze tot vrije wezens gemaakt. Daarom is spirituele inmenging in het persoonlijk leven van mensen niet mogelijk. Een keer heeft een persoon mij, om te provoceren, gevraagd of ik homoseksualiteit goedkeur. Ik antwoordde met de vraag: 'Zeg me, als God naar een homo kijkt, keurt hij zijn of haar bestaan dan goed met liefde of verwerpt hij die persoon dan, door hem of haar te veroordelen?' Men moet dus steeds de persoon in oenschouw

nemen. Hier treden we binnen in het mysterie van de mens. In het leven begeleidt God de mensen en wij moeten hen begeleiden vanuit de situatie waarin ze zich bevinden. Het is nodig de mensen te begeleiden met barmhartigheid. Wanneer dit gebeurt, inspireert de Heilige Geest de priester om de juiste woorden uit te spreken³. ■

- 1 *Trouw*, 8 november 2013
- 2 B. Roebben (2007). *Godsdienstpedagogiek van de hoop. Grondlijnen voor religieuze vorming*. Acco. p.p. 169-171
- 3 A. Sparado (2013). Interview met paus Franciscus. In: *Streven*. Cultureel maatschappelijk maandblad, p. 14

'Je identiteit spreekt overal uit'

Anton de Wit

Waar maak je als school tijd voor? Wat geeft jou energie? Met dergelijke vragen proberen onderzoekers van VKO Nijmegen Radboud Universiteit, katholieke scholen persoonlijke verhalen te ontlocken. Het doel: dieper inzicht bieden in wat de K op de gevel betekent. Deelnemende scholen reageren enthousiast. 'Je hebt een anker nodig, iets waarvan je kunt zeggen: dit is waar onze school in geworteld is.'

De portretten van de huidige en de vorige paus sieren de wand, net als een reeks iconen en een crucifix. Mét corpus eraan en een sinds Palmzondag vergeeld takje erachter gestoken, vanzelfsprekend. Wie in de directeurskamer van het Cambreur College in Dongen komt, hoeft niet te gissen naar de confessionele identiteit van de school. Oudere Dongenaren herinneren zich nog dat ze er les kregen van de zusters franciscanessen. In de wijde omtrek is de school een begrip, zo pocht directeur Titus Frankemölle tegen zijn gasten – twee collega's van katholieke scholen elders, plus een onderzoeker van de Radboud Universiteit Nijmegen.

De collega-rectoren pochen goedmoedig mee. Zo kan het Eindhovense Eckartcollege ('Genoemd naar de gelijknamige wijk, níet naar de middeleeuwse mysticus!') van Jean Wiertz de toestroom van leerlingen nog maar nauwelijks aan. En ook het Alfrinkcollege (wel vernoemd naar de kardinaal, die de school in de jaren '70 persoonlijk opende) staat bijzonder hoog aangeschreven in Zoetermeer, zo zegt Hans Timmermans. Last van de katholieke identiteit, in die toch allerm minst katholieke forenzenstad? 'Integendeel', aldus Timmermans, 'de K van 'katholiek' staat in de beleving van ouders en leerlingen ook voor 'kwaliteit'.'

Overblijfsel

Over die K gaat het gesprek. De drie genoemde scholen namen deel aan een pilotproject van de VKO en de Radboud Universiteit. Daar komt de onderzoeker in beeld: Theo van der Zee, drijvende kracht achter het project, hij trok een jaarlang intensief op met de scholen.

Het doel: de identiteit in kaart brengen, via gesprekken met allerlei mensen binnen die school – directie, leraren en ander personeel, maar ook met leerlingen. Identiteit, zo merkt Van der Zee op, is doorgaans een vrij beladen thema op katholieke scholen. 'Als je er over begint zijn mensen vaak wantrouwig: waarom vraag je daar naar? Anderen zien het als een gegeven, als een overblijfsel uit vroegere tijden, iets wat niet het bespreken waard is. Hoe dan ook: het wordt ervaren als een vervelende vraag van buitenaf. Terwijl we met dit project nu juist wilden laten zien dat identiteit iets is dat van binnenuit kan komen.' De directeuren herkennen het beeld dat Van der Zee schetst. Jean Wiertz: 'Mensen ervaren gesprekken over identiteit al snel als iets bedreigends. Het heeft iets ongemakkelijks, de vlag 'katholiek' wordt ook vaak meteen gekoppeld aan misstanden in de kerk, en daar willen ze het niet over hebben.'

Frankemölle: 'Hier in Brabant is het sowieso nooit een issue geweest. Het katholicisme is hier van oudsher zo normaal, zo alomtegenwoordig dat men er niet over sprak. En het werd al helemaal niet als een kwestie van identiteit gezien. Toen ik aantrad als rector en een tekstje las over de identiteit dacht ik: waar gaat dit over? Het was een beschrijving van de eigenheid van de school, de sfeer, dat soort dingen. De confessionele denominatie werd niet eens genoemd.'

Talenten

Wiertz: 'Het mooie van dit project was dat mensen het juist als heel prettig ervaren. Sterker nog, ze komen naar me

toe en vragen: wat is nou het vervolg, wat gebeurt er met dat project? Ik word aan mijn jasje getrokken met de vraag wat er nu met die identiteit gebeurt. Dat heb ik nog nooit meegemaakt. Normaal moet je als rector de aanjager zijn, en kost het heel veel moeite om iedereen mee te krijgen.' Timmermans: 'De gesprekken gingen echt over hoe mensen de identiteit beleven. Dat is iets anders dan wat op de gevel staat. Het waren heel intensieve gesprekken, sommige collega's zaten achteraf bij mij te huilen. Want het ging over dingen die dicht bij het hart liggen, wat hen drijft. Om daar over te kunnen praten, hebben mensen als ontzettend waardevol ervaren.'

'We zijn in een samenleving terecht gekomen waarin alles meetbaar moet zijn. Dat eist de politiek ook heel sterk van ons. Maar het gaat er natuurlijk ook om: waarom werk je aan die school? Dat is niet alleen omdat je goed in je vak bent, maar ook omdat je met passie werkt. Dat je begeistert wordt om met kinderen om te gaan, om hun talenten te doen ontplooien. Als je dat weet te verbinden aan de identiteit van de school, dan geeft dat mensen een gigantische boost. Dan gaan mensen plots allerlei activiteiten benoemen waaruit die identiteit ook spreekt.'

Condensatie

De kracht van dit project is dus, zo zeggen de betrokkenen, dat het de identiteit niet opbouwt vanuit abstracte theoretische kaders – dat levert immers slechts wollige beleidsproza op waar niemand zich echt in herkent – maar juist vanuit de concrete verhalen van de mensen die de school dragen. Van der Zee: 'We probeerden verhalen te ontlocken door vragen te stellen als: Waar maken jullie tijd voor? Wat geeft jou energie? Dat levert heel persoonlijke, eerlijke verhalen op. Over bijzondere themavieringen, bezinningsdagen, hele mooie gebeurte-

Foto: NFP Photography/Henk Tukker

v.l.n.r.: Jean Wiertz, Theo van der Zee, Hans Timmermans en Titus Frankemölle. Van der Zee is onderzoeker, de anderen zijn rectoren van middelbare scholen.

nissen of juist heel verdrietige, zoals het overlijden van een leerling. Bij sommigen merk je dan dat ze tijdens zo'n gesprek zelf de woorden ontdekken om te verwoorden waar ze voor staan. Vervolgens hebben we die verhalen samengebracht, en gezocht naar dat wat hen verbindt. Zodat je niet bij de individuele ervaring blijft, maar de stap maakt van 'ik' naar 'wij'. Dat heeft drie totaal verschillende verhalen opgeleverd, iedere school kiest eigen momenten waarop de identiteit als het ware condenseert – waarvan men zegt: wil je weten wie wij zijn, kijk dáár dan naar.'

Als voorbeeld van zo'n 'condensatiemoment' wijst Timmermans op het stiltecentrum van zijn Alfrinkcollege, waar niet lang geleden het motto van de school op een wand werd aangebracht: 'School zijn we samen, iedereen doet ertoe'. 'We hadden drie jaar geleden een collega die een jaar lang ernstig ziek is geweest en aan het einde van dat jaar is overleden. Eén van zijn laatste dagen heeft hij aan ons gevraagd of we die spreuk aan de muur konden ophangen. En waarom? Omdat hij tijdens zijn ziekbed zo sterk had ervaren dat collega's en leerlingen

zich over hem bekommerd hadden. Ze hadden kaartjes gestuurd, waren op bezoek geweest, enzovoort. Daarom zei hij: de spreuk is zó wezenlijk voor wat het Alfrink is, die moet je op de muur plaatsen. Iedereen doet er toe; dat geldt voor leerlingen, voor leraren, voor heel je organisatie, voor de goede doelenacties die je organiseert, ga zo maar door. Er is meer op aarde dan de Duitse grammatiecaregeltjes of wiskundeformules' Frankemölle: 'Precies, daarom vind ik ook: je moet van je identiteit geen paragraafje maken. Dat vind ik zo sterk aan dit project, het laat zien dat je identiteit overal uit spreekt. De hele school is er van doordrenkt, het zit in ons DNA. Het spreekt uit je pedagogische visie, maar ook uit je personeelsbeleid, je structuur en je cultuur. Dan heb je het met recht over je identiteit, en niet omdat er toevallig R.K. op de gevel staat, waar je nog plichtmatig een stukje over in je jaarverslag opneemt. Dan is identiteit een schaamlap.'

Inspiratie

De onderzoekers van VKO-Radboud Universiteit Nijmegen hebben de rap-

portages uitgebracht. Nu is het aan de rectoren om er een beleidsmatig vervolg aan te geven. 'Het is een diagnose die op alle terreinen toepasbaar is', zegt Frankemölle optimistisch. Wiertz is wat voorzichtiger: 'Het project was slechts de aftrap, een eerste inventarisatie. Wat ik geleerd heb, is dat wij een school zijn die op vele terreinen heel katholiek is, maar mensen ervaren dat niet zo. Als je docenten of leerlingen vraagt of het Eckart een katholieke school is, dan zeggen ze, veelzeggend: 'Dat valt best wel mee, hoor.' Ze zien wel de losse onderdelen, maar niet het geheel. Voor ons is het nu de uitdaging om iets te creëren waarin het allemaal samenkomt, en die identiteit tastbaar wordt. Je hebt een anker nodig, iets waarvan je kunt zeggen: dit is waar onze school in geworteld is.' 'Identiteit is een kompas voor je eigen handelen', vult Van der Zee aan. 'Als je in staat bent om helder te vertellen wat je drijft, bent je ook beter in staat om alle keuzes te maken waar je dagelijks voor komt te staan.' Maar kunnen die dagelijkse keuzes niet ook de dood in de pot zijn voor dit project? Hooggestemde idealen verstommen immers gemakkelijk tussen alle dagelijkse beslommeringen. Frankemölle denkt dat dat wel mee zal vallen. 'Ik zou mijn werk niet kunnen doen als ik niet vanuit zo'n ideaal zou werken. Dan hoef ik ook niet in een school te gaan zitten met leerlingen, dan kan ik – zonder iemand tekort te willen doen – ook koekjes gaan bakken of fietsen gaan maken. Ik wil kinderen helpen hun talenten te vinden en zo goed mogelijk te ontwikkelen. Dat is de inspiratie waarmee ik in de school sta, waarmee ik in het leven sta.' Timmermans: 'Ik herken dat, maar misschien is het voor een directeur makkelijker praten als voor een docent. Ik zeg dat met alle respect, want ik weet dat ze keihard werken. Maar juist door de hectiek van de dag, acht uur lang 32 kikkers in de kruiwagen zien te houden, kan ik me indenken dat je als docent vooral pragmatisch bent, en je staande probeert te houden, en de idealen van waaruit je werkt makkelijker uit het oog verliest. Om iets van de boost van dit project vast te houden, dat zal de uitdaging worden voor ons allemaal. Het moet een doorlopend verhaal worden.' ■

Rechter prikt payrollconstructie door

Angèle Knobben

Flexibele arbeidsrelaties zijn elementair voor een schoolbestuur om adequaat te kunnen reageren op wijzigingen in de financiële middelen, het werknemersbestand en leerlingenaantallen. Flexibiliteit in arbeidsverhoudingen kan bijvoorbeeld worden bewerkstelligd met payrolling.

Payrolling wordt in de wet niet omschreven. Bij payrolling neemt het payrollbedrijf personeel formeel in dienst. Ondanks dat het payrollbedrijf aanvankelijk juridisch gezien werkgever is, kan de rechter toch de inlener als werkgever beschouwen.

Hierover gaat de recente uitspraak van de kantonrechter Amsterdam van 3 september 2013 (www.rechtspraak.nl, ECLI:NLRBAMS:2013:6063). De kantonrechter boog zich over een geschil tussen een payrollbedrijf en een werknemer, die op basis van een payrollconstructie werkzaam was voor een bank. Nadat de werknemer meer dan vijf jaar had gewerkt, verlaagde de bank eenzijdig het uurtarief. Deze verlaging werd doorberekend in het salaris van de werknemer.

De werknemer vorderde in een kort gedingprocedure ondermeer doorbetaling van loon bij het payrollbedrijf. De rechter heeft in dit verband beoordeeld of er tussen het payrollbedrijf en de werknemer sprake was van een arbeidsovereenkomst. Dit was naar het oordeel van de rechter niet het geval. Hij achtte hierbij van belang dat de werknemer feitelijk werkzaam was bij de bank en niet bij het payrollbedrijf, dat het payrollbedrijf niet werd betrokken bij of gekend in de arbeidsverhouding tussen de werknemer en de bank, dat de werknemer van de bank instructies ontving, dat het payrollbedrijf geen functioneringsgesprekken hield en dat de bank afspraken maakte over de dagen waarop wel en niet zou worden gewerkt. Uit deze aspecten leidde de kantonrechter af dat er geen sprake was van een gezagsverhouding tussen het payrollbedrijf en de werknemer. Hoewel een gezagsverhouding ontbreekt, kan toch van een arbeidsovereenkomst worden gesproken als er sprake is van een uitzendovereenkomst. Hiervan was geen sprake aangezien de 'allocatiefunctie' ontbrak. De allocatiefunctie houdt in dat de uitzendwerkgever werkzaamheden verricht, gericht op het bij elkaar brengen van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Voor het payrollbedrijf gold dit niet, aangezien het enkel met de bank als opdrachtgever te maken had en alle werknemers uitsluitend voor de bank werkten. Nu de gezagsverhouding ontbrak en een uitzendovereenkomst niet aan de orde was oordeelde de kantonrechter dat er geen sprake was van een arbeidsverhouding tussen de werknemer en het payrollbedrijf. Derhalve moet de arbeidsovereenkomst gezien worden in de relatie tussen de werknemer en de bank.

Het is als inlener dan ook van belang om goed zicht te houden

op de feitelijke invulling van de werkzaamheden van payrollers.

Daarnaast dient ook de duur van de payrollconstructie in relatie tot de duur van opeenvolgende arbeidsovereenkomsten in de gaten te worden gehouden. In dit verband kan worden gedacht aan de situatie dat een medewerker bij een schoolbestuur in dienst was en na rechtsgeldige beëindiging van de arbeidsovereenkomst zijn werkzaamheden voortzet in dienst van een payrollbedrijf. Wanneer de duur van de arbeidsovereenkomsten bij elkaar geteld, de termijn van 36 maanden overschrijdt, kan de rechter oordelen dat de payrollconstructie is opgezet om de ontslagbescherming te ontlopen en in dit verband kan het schoolbestuur ook als feitelijk werkgever worden beschouwd. Afhankelijk van de duur van het opeenvolgend werkschap kan worden geoordeeld dat sprake is van een vast dienstverband.

Wanneer het schoolbestuur (als inlener) in een payrollconstructie door de rechter als werkgever wordt beschouwd, heeft dit tot gevolg dat het in deze situatie kan worden aangesproken op de nakoming van de rechtspositionele regelingen in de onderwijs cao's, het BBWO, het BZA en het ABP-reglement. Het is ook denkbaar dat er ten aanzien van de toekenning van het vergoedingsverzoek door het Participatiefonds en de herbenoemingsverplichting problemen kunnen ontstaan, welke grote financiële implicaties voor het schoolbestuur kunnen hebben. Het is dan ook van belang om de lopende payrollovereenkomsten kritisch te bekijken (zodat niet in strijd wordt gehandeld met de cao en wet- en regelgeving) en het aangaan van nieuwe payrollovereenkomsten weloverwogen te doen. Voor eventuele vragen in dit verband kunt u zich wenden tot de juridische afdeling van VKO (tel. 0348-744131).

De kerststal

Liesbeth Stalmeier

Het is een oud katholiek gebruik om met Kerstmis een kerststal neer te zetten, in kerken en in woonkamers. Ook op scholen gebeurt het wel. De beelden laten het verhaal zien van de geboorte van Jezus Christus. Voor de meesten van ons is het geen nieuw verhaal, het wordt ieder jaar verteld. We zijn eraan gewend, de scherpe kantjes zijn eraf. Dat is jammer. Want het is geen zoet verhaal, geen romantisch sprookje. Het is een verhaal dat de wereld op zijn kop zet en een nieuw levensperspectief laat zien. De kerststal biedt aanknopingspunten om dat verhaal op basis van het evangelie van Matteüs en Lucas te vertellen.

Het decor

Als we denken aan de plek waar Jezus is geboren, denken we vaak aan een stal. In de Bijbel staat dat nergens. Als je in Betlehem gaat kijken naar de geboorteplaats van Jezus, kom je uit bij een grot en niet bij een stal. Hoe komen we daar dan bij? De evangelist Lucas heeft het over een 'kribbe', een voederbak in een ruimte waarin dieren verblijven. Een troosteloze omgeving voor het krijgen van een kind. Dat Maria en Jozef hier zijn terechtgekomen, komt omdat er in het gastenverblijf geen plaats voor hen was. Niemand heeft zich blijkbaar geroepen gevoeld om zich te ontfermen over een hoogzwangere vrouw. Het 'stalletje' dat wij met Kerstmis in ons huis zetten, verwijst naar de ongastvrijheid en de armoede waarin Jezus geboren is.

De engel

Het is niet de gedroomde omgeving voor de geboorte van het kind, de langverwachte Messias. Dat het geen vergissing is wordt duidelijk als de engel komt, in het evangelie van Lucas. Engelen zijn boodschappers van God. De verschijning van een engel laat zien, dat God zelf aan het werk is: dit kind moet in deze omstandigheden geboren worden. Eerst is

er één engel, die aan herders het goede nieuws komt vertellen; daarna komt er een heel leger van engelen. Alsof God zijn boodschap kracht wil bijzetten: wat hier gebeurt maakt alles anders! Bij de beelden van de kerstgroep is er meestal één engel. Deze zet de armoedige stal in het licht van de hemel.

De herders

Er zijn niet veel herders meer. Het zorgen voor een kudde schapen is een beroep, dat in onbruik raakt. In de tijd van Jezus kwamen herders veel voor. Ze riepen bij de meeste mensen geen warme gevoelens op. Ze stonden aan de rand van de samenleving. Vaak waren het huurlingen, die met de nek werden aangekeken. Als wij het geboorteverhaal bij Lucas lezen, voelen we niet vanzelf aan hoe spannend het is, dat de engel juist naar deze mensen gaat. Zij zijn de eersten aan wie God wil laten weten, dat de Messias geboren is, voor hen en voor alle mensen.

De os en de ezel

Je kunt je geen kerststal voorstellen zonder deze dieren. Ze worden meestal aan weerszijden van de kribbe opgesteld. In de geboorteverhalen in het Evangelie komen ze niet voor. Toch komen zij niet helemaal uit de lucht vallen. In het Oude Testament zegt de profeet Jesaja: 'Een os kent zijn eigenaar, een ezel de krib van zijn meester; maar Israël weet van niets, mijn volk heeft geen begrip.' (Jes 1, 3). De woorden van Jesaja roepen de verbondenheid van God met zijn volk op, die niet altijd werd herkend. De geboorte van Jezus is het opperste teken van de verbondenheid van God met ons. De os en de ezel zijn daar in de kerststal het symbool van.

De drie koningen

De 'drie koningen' zijn in het evangelie van Matteüs geen koningen maar 'wijzen uit het oosten.' Er staat niet bij, om hoeveel wijzen het gaat. Wij denken dat het er drie zijn, omdat er in de Schrift drie geschenken worden genoemd: mirre,

wierook en goud. De wijzen zijn wetenschappers, die zich bezighouden met sterrenkunde. Zij hebben een ster gezien, die hen op het spoor heeft gezet van een pasgeboren koning van de Joden. De wijzen zijn mensen van buitenaf, zij horen niet tot het volk van Israël. Na de herders zijn het deze buitenstaanders, die de Messias ontmoeten. Het laat zien dat Jezus voor alle mensen gekomen is.

De heilige familie

Maria en Jozef bieden Jezus de warmte van het gezin, waarin Hij kan opgroeien. In de kerststal staan zij het dichtst bij de kribbe, zij zijn Jezus het meest nabij. Zij kijken naar het kind, zoals allen naar Hem kijken: alle aandacht is op Hem gericht. Het is opvallend, dat de Messias aan de wereld wordt gepresenteerd als een pasgeborene, in al zijn kwetsbaarheid en kleinheid. In dit kind is God zelf mens geworden. ■

Tekens van geloof

De bedevaartsplaatsen van Maria kunnen de drukte bijna niet aan. Het katholiek geloof staat bekend om zijn bedevaarten, heiligdommen en rituelen, ze oefenen een grote aantrekkingskracht uit. Mensen worden geraakt door de geloofsuitingen van anderen. Maar er zal ook afkeer zijn van de pure macht die van kerkelijke rituelen uitgaat. Liesbeth Stalmeier doet in een serie columns verslag van de achtergronden van deze opmerkelijke kant van dit geloof. Zij is voormalig docent Frans, auteur van boeken over geloofseducatie, in dienst van het bisdom Rotterdam en zij heeft veel contact met scholen.

Aarde en hemel bij elkaar houden

Gerrit-Jan Meulenbeld

Wie of wat bepaalt wat goed onderwijs is? Is het de wetenschap, die evidence based aantoon wat werkt en wat niet? Is het de praktijk van alledag waarin directeuren en leraren voortdurend beslissingen nemen omdat ze denken dat die de beste of de minst slechte zijn? En wat is, in het geval van katholieke scholen, de rol van 'het land van herkomst', de traditie, de waarden? Dat het een samenspel zou moeten zijn, zal menig een onderschrijven, alleen verschuiven de verhoudingen. Hoe dan en wat brengt de toekomst?

Deze vragen stonden centraal op een 'expertmeeting' van de VKO naar aanleiding van drie publicaties. De eerste is een bundeling van achttien interviews met mensen uit de wetenschap die redacteur van *Schoolbestuur* Jan van Oers de afgelopen jaren had rond de thema's schoolorganisatie, leraar, leerling en 'heilige plaats'. Een andere redacteur, theoloog en wetenschapper Toke Elshof, schreef de bundel met de titel *'Katholiek onderwijs: uitgedaagd tot bezieling en verbondenheid'*. De derde publicatie was de verkenning van de Onderwijsraad *'Leraar zijn. Meer oog voor persoonlijke professionaliteit'* waarin onder andere de bevindingen van de Onderwijsraad uit gesprekken met ruim 140 leraren zijn gebundeld. Lid van de Onderwijsraad Berend Kamphuis vertolkte dit perspectief. De twee auteurs en Kamphuis deelden hun bevindingen en gedachten met bestuurders en andere deskundigen.

Scharrelruimte

De belangrijkste conclusie van Van Oers is dat schoolpraktijk en wetenschap met elkaar verbonden moeten zijn, geen van twee mag het laatste woord hebben. Ze

zullen echter ook nooit geheel met elkaar samenvallen, zo zullen er altijd 'parels' van schoolpraktijken blijven die niet in een wetenschappelijk model passen, meent hij op basis van de gesprekken. In het basale spel tussen leraar en leerling, heeft de leraar 'scharrelruimte' nodig, zoals onder andere de huidige directeur van het SCP Kim Putters opmerkt, waarin ze eigen beslissingen kunnen nemen die niet passen in een systeemmodel. Ze moeten gebruik kunnen maken van hun praktische wijsheid (Frans Vosman) of persoonlijke professionaliteit, zoals de Onderwijsraad het noemt. Putters, maar ook andere wetenschappers die Van Oers interviewde, ziet echter een tendens dat onderwijs en zorg steeds meer als productieprocessen worden gezien, die volgens een gestandaardiseerd model moeten plaatsvinden, waardoor de school een leerfabriek wordt. En waarin voor de praktische wijsheid geen plaats is.

De fixatie op het toetsbare, op de basisvaardigheden, vertelde emeritus hoogle- raar Science en Techniek Koeno Grave- meijer aan Van Oers, is niet het antwoord op de vragen over onze toekomst. Die vraagt om de oplossing van complexe problemen waarvoor geen regels bestaan. Leidt jongeren dus vooral op tot kritisch en strategisch denken. En tot samenwerking, vult Carlo Schuengel aan, hoogleraar wetenschappelijke ontwikkelingspedagogiek.

Leraar

Verscheidende wetenschappers wijzen er ook op, meldt Van Oers, dat de leraar, ook bij een verdere digitalisering van het onderwijs, cruciaal blijft. Niet het systeemmodel, maar de leraar is degene die uitdaagt tot verdieping. Dezelfde teneur ademt de publicatie van de Onderwijsraad. Kamphuis signaleert echter twee problemen voor de leraar. De doelen van onderwijs, kwalificatie,

socialisatie en persoonsvorming, liggen niet zonder meer in elkaars verlengde en vooral de laatste heeft het moeilijk. En ten tweede ontbreekt het de leraar in het omgaan met de onvermijdelijke dilemma's waarvoor hij komt te staan, steeds meer aan beoordelingsvermogen en handelingsrepertoire. Volgens Kamphuis ook omdat de katholieke en protestante traditie minder belangrijk zijn geworden. De verkenning van de Onderwijsraad kiest als oplossing voor een oefening in deugdenethiek.

Jan van Oers pleit er juist voor om in het katholieke onderwijs ruimte te blijven houden voor het 'heilige', het 'geheim'. Van zijn gesprek met filosoof Ger Groot nam hij mee dat de essentie van 'katholiek' is dat aarde en hemel altijd bij elkaar worden gehouden, 'het zijn wel twee verschillende sferen, maar volstrekt tegengesteld aan elkaar zijn ze niet. Het gevolg daarvan is dat de wereld nooit helemaal onttoverd is. Het heilige is er altijd aanwezig en doortrekt het gewone leven, wat de moderne rede minder vrij spel geeft'. Katholieken hebben de ratio nooit prijsgegeven, maar ook niet de alleenheerschappij gegeven. Het doet Onderwijsraadslid Berend Kamphuis verzuchten dat het beleid 'erg protestant' is.

Omgekeerde beweging

Bij menig een in het katholieke onderwijs wringt bij het woord 'katholiek' echter de schoen. Zodra het woord valt, haken velen af, menen verschillende gesprekspartners, waaronder Theo Brok van scholengroep Alberdingk Thijm. 'Katholiek' wordt vooral met negatieve zaken geassocieerd, met kindermisbruik en starre kerkleiders, ofschoon er met de komst van paus Franciscus een kentering lijkt plaats te vinden. Collegevoorzitter Eugène Bernard vertelt dat in de documenten van OMO het woord 'katholiek'

weinig gebruikt wordt. In het nieuwe document voor identiteitsbeleid komt het woord helemaal niet voor. Daarin wordt gesproken in termen van 'goed onderwijs', de 'goede mens' en 'goed leven'. Het gaat dus alleen impliciet over katholiciteit. Het document is niet geschreven vanuit een theologie, maar vanuit de mensen zelf, van binnenuit. Hoogleraar praktische theologie Chris Hermans, ook aanwezig, vertelt dat hij dat eerder de tweede katholieke emancipatie heeft genoemd. Katholieke scholen hebben geen zekerheden meer en moeten het gesprek over wat zij belangrijk vinden zelf voeren. Niet een theologie of de kerk zijn uitgangspunt voor katholiek onderwijs, maar de dagelijkse werkelijkheid van het onderwijs is aanleiding om het over katholiciteit te hebben of wat zich daar afspeelt, in termen uit de katholieke traditie te benoemen. De beweging is omgekeerd, bottom up in plaats van top down. Het is zoals Erik Borgman het verwoordt in een interview met Jan van Oers: 'In de school kun je katholiek worden, zonder het daarbuiten te willen zijn.'

Impliciet katholiek

Volgens Toke Elshof, die onderzoek doet naar hoe binnen het katholieke onderwijs vorm en inhoud wordt gegeven aan de godsdienstige identiteit, is het katholieke onderwijs vooral impliciet katholiek. Het

verband tussen school en geloof dat aan de oppervlakte niet altijd goed zichtbaar is, is op een dieper gelegen niveau wel degelijk aanwezig, zegt zij. Zij ziet overeenkomsten met wat zij in haar onderzoek naar de ontwikkeling van katholieke religiositeit binnen kerkelijke en onkerkelijke families aantoonde. De eerste overeenkomst betreft de gerichtheid op de samenleving, op de gemeenschap. Daarbij valt te denken aan de gemeenschap die de school zelf vormt en die niet zelden als een waardegemeenschap wordt omschreven, maar ook aan de omringende samenleving waar het onderwijs en de vorming aan bij moet dragen, bijvoorbeeld in maatschappelijke stades en goede doelenacties. Niet alleen wijzen allerlei mission statements daarop, maar ook in de geleefde identiteit: in wat ouders, docenten, directeuren en bestuurders belangrijk vinden, tekent zich de grote waarde van de gerichtheid op de gemeenschap af. Katholiciteit krijgt impliciet vorm in waarden die belichaamd worden en die gericht zijn op het goede leven en samenleven. De tweede overeenkomst die Elshof ziet betreft de doorwerking van centrale thema's uit het katholieke sociale denken, de personalistische, relationele mensvisie, de zorg voor het algemeen welzijn, rechtvaardigheid, solidariteit en subsidiariteit, in het denken en doen van veel katholieke scholen. Het derde punt van overeenkomst

dat zij noemt is de samenhang tussen het impliciete en het expliciete. Haar familieonderzoek wijst uit dat katholieken in hun gerichtheid op de maatschappij en ook in hun opvoeding op een bepaalde manier onderscheidend zijn, en wel op een bescheiden, niet demonstratieve manier.

Nieuwe explicitering

Wat betekent dit voor het katholieke onderwijs nu de samenleving seculier is geworden? Het ligt misschien voor de hand om niet al te veel werk te maken van de katholieke identiteit, zegt Elshof, maar zij kiest voor de omgekeerde weg: de seculiere context vraagt niet om een nivellering van de katholieke identiteit, maar nodigt uit tot een heel duidelijke explicitering ervan. Door de katholieke identiteit duidelijker te expliciteren, kan de katholieke school onderscheidend zijn en invulling geven aan wat ze als belangrijke punten van haar missie beschouwt: het dienstbaar zijn aan de vorming van leerlingen en de maatschappij. De aanwezige bestuurders kiezen liever voor de impliciete weg, zo bleek, voor de omgekeerde beweging. ■

Passend Onderwijs in Eindhoven in grote onzekerheid

Freek Pardoel

Een hartelijk gesprek met twee van de vier directeuren van scholen van Ons Middelbaar Onderwijs in Eindhoven. Een plezierig gesprek ook, omdat beide rectoren vertellen hoe hun onderwijs zulke mooie kansen biedt. Er wordt veel gelachen, misschien wel als intermezzo in een toch wel zorgelijk bestaan daar dit interview de onzekere toekomst van Passend Onderwijs (PO) aangaat.

Corinne Sebregts, rector van de zes scholen van de Scholengroep Het Plein over die zware last: 'Het risico is dat er een hele generatie kinderen aan onderdoor gaat'. Jean Wiertz, rector van twee scholen van het Eckartcollege in Nuenen en Eindhoven: 'Invoeren in zo een korte tijd is nu te ingrijpend en ongelukkig door het samengaan van onderwijskundige herschikking en bezuiniging'. Sebregts: 'Opnieuw slaagt de overheid erin om oorspronkelijke mooie voor-nemens zonder duidelijke basis aan scholen op te dringen'. Door de afname van inkomsten is het moeilijk voor leraren risico's te nemen en meer leerlingen extra zorg te bieden. Het is lastig om aan ouders en kinderen meer dan een jaar extra begeleiding te beloven. Het maken van meerjarenbeleid is onmogelijk. Medezeggenschap komt in een spagaat terecht door ook het zorgplan van het samenwerkingsverband (SWV) te moeten behandelen. Sebregts: 'Alle leerlingen krijgen PO, maar dat begrip is niet synoniem met zorgleerlingen. PO was bedoeld om het label weg te halen. Wij geven leerlingen onderwijs en kijken daarbij of er extra steun nodig is, ook aan hen met een minimum aan extra

ondersteuning.' Ook in aparte vestigingen voor mavo-, havo/vwo-leerlingen met autisme of praktijkonderwijs wordt in eerste plaats regulier onderwijs aangeboden, om aansluitend extra begeleiding te organiseren. Sebregts: 'Wat nu opvalt is dat het begrip PO gebruikt wordt als zorgindicatie. Het woord zorg is uit het vocabulair geschrapt.' Scholengroep Het Plein heeft meer dan 300 leerlingen met een rugzakbekostiging, LWOO en PRO, Eckart een kleine 60. Beide kennen aparte programma's voor ADHD-ers en hoogbegaafden, waarvoor kleine klassen noodzakelijk zijn.

Eindhoven een uitzondering?

Beiden denken dat elders leerlingen tussen wal en schip terecht zullen komen. 'Het moet allemaal heel snel. Ons eigen onderwijs is gelukkig zo goed, dat we flexibel de beste kansen bieden, maar het is niet zoals we willen'. Het grote probleem is de onduidelijkheid. Wiertz: 'Er is veel onrust bij leerlingen, ouders en docenten over wat er in de publiciteit wordt gezegd'. In Eindhoven is niet duidelijk wat ze ouders kunnen vertellen. Sebregts: 'Ouders vragen: heeft u ook PO?' Wiertz: 'Een ouder dacht dat zijn kind van school zou moeten vanwege het schoolprofiel'. Sebregts: 'Ouders zijn heel belangrijk om hun kind te steunen. Als ouders die rust niet kunnen geven, wat verwacht je dan van dat kind als die op school komt? Het samenwerkingsverband vraagt voorzichtig te zijn met rugzakmiddelen. Hoe moet dat na een jaar? Dus scholen vragen niets aan, want ze kunnen niets beloven. Ook leraren komen in een spagaat. Zo ontstaat er afbreukrisico. Al met al een haast onmogelijke taak voor de schoolleiding om duidelijk te zijn, waardoor je niet de veilige situatie kan creëren waardoor ze

zich goed kunnen concentreren op de inhoud van hun werk'. Wiertz: 'Als school maak je autonome keuzes, sta je wel of niet open voor veel zorgleerlingen? Het SWV kan daar niet op ingrijpen. Op deze wijze kan er ongewenste concurrentie ontstaan. Het meest veilig is af te zien van het bieden van extra steun, want dan weet je wat je hebt. Bij OMO kiezen we daar niet voor'.

Het volle programma, lesuren en volle klassen maken het fysiek en mentaal niet mogelijk voor de leraar om het begeleidingsspecialisme breed op te pakken. Sebregts: 'Voor je het weet heb je een aparte klas als opvang wegens het ontbreken van kennis bij de leraren. Daar staat tegenover dat je niet van iedereen een specialist wil maken. Maar een docent moet wel weten hoe je met zorgvragen omgaat, dat je het probleem herkent. Leerlingen met ADHD moeten af en toe even energie kwijt, laat hem even lopen, iets halen (ook al is het nonsens). Voor de docent moet het duidelijk zijn dat het speciaal onderwijs niet wordt opgeheven. Hooguit komt er per school een aantal leerlingen bij dat nu in speciaal onderwijs zit'. Je krijgt in het SWV de ruimte om speciaal onderwijs te herschikken en een nieuw evenwicht te vinden met opvang in regulier onderwijs. Beide scholengroepen spreken verschillende leerlingen aan. Naast PO biedt Eckart het hoogbegaafdheidsprofiel, Technasium en het Pleincollege de Cultuurprofielschool, Exact Plus, CTO en Lootschool. De keuzes die in Eindhoven gemaakt moeten worden zijn zwaar belast door de komende effecten van verevening van geld, die als gevolg van PO zeker voor een kwart van de samenwerkingsverbanden in hele land geldt. De lastige taak om duidelijkheid te geven,

Corinne Sebregts en Jean Wiertz

Foto: Freek Pardoel

de leraren waar het te snel voor dreigt te gaan en goed inzicht voor leerlingen en ouders te bieden, doet Eindhoven weinig verschillen met de rest van het land.

Gevaarlijke opeenstapeling

In Eindhoven zijn duidelijk meer leerlingen met autisme dan elders in het land. De verklaring is de relatie van deze stoornis met het béta-intelligentieprofiel. Er zijn relatief veel ouders met deze eigenschap. De verevening van geld is een complicerende factor, waardoor Eindhoven zwaar wordt getroffen en 3,5 miljoen euro moet inleveren. Per 2014 is de verdeling al geregeld en dan moeten het de komende jaren doen met steeds minder geld. Wiertz: 'En kan je weer opnieuw beginnen met het toedelen van middelen'. Van twee scholen hebben bij het Pleincollege alle leerlingen rugzakmiddelen, hoe zal dat straks gaan? Sebregts: 'Het is een meerwaarde dat samenwerken voorkomt dat iedereen in dezelfde vijver gaat zitten vissen en nu ieder zijn specialisme krijgt. Het is jammer dat het geld de hele discussie vertroebeld om meer opmaat elke

snelheid van invoering. Daardoor moeten grote marges genomen worden om niet meer te beloven dan je waar kan maken. Andere regio's hebben minder last van de verevening maar krijgen grote herverdelingseffecten als gevolg van krimp van de bevolking.

Meer ruimte voor eigen beleid noodzakelijk

Wiertz: 'Als je scholen meer ruimte geeft voor eigen beleid krijg je meer kwaliteit. Voor PO is dat het zelfde'. Beiden rectoren zijn overigens heel tevreden over de inspectie. Maar toezicht noemen ze het zoveelste voorbeeld van overheidsbeleid dat te ver doorschiet. Inspectie is een middel, maar dreigt nu bepalend te worden voor de doelen in het onderwijs. Scholen verschillen in hun aanpak en passen niet in dergelijk keurslijf. Evenzo kunnen schoolleiders van mening verschillen met een deel van het personeel over welke ruimte je leerlingen geeft. Bij zorgleerlingen past een schoolleiden aanpak. Daarvoor moet in het toezicht begrip zijn. Wiertz sluit zich aan bij Sebregts, die vindt dat uit alle leerlingen het maximaal haalbare gehaald moet worden. De schoolleider moet zorgen dat docenten het maximale uit leerlingen en zichzelf halen'. Wiertz: 'Mogelijk maken dat docenten ervaren dat zij er echt toe doen voor bepaalde leerlingen en dat zijn niet die leerlingen die er toch wel komen, maar juist die het moeilijk hebben'. Sebregts: 'Op welk niveau je ook zit, je moet beseffen dat je een belangrijke maatschappelijke bijdrage levert'. Beiden vinden het helemaal niet erg om ruimte in te perken, want vrijheid krijg je pas als je ruimte beperkt is. Binnen die ruimte geef je personeel maximale ruimte en daardoor rust. Te veel ruimte geeft onveiligheid, onrust en onduidelijkheid. Wat het ministerie dus verkeerd doet, omdat ze om de zoveel jaren van koers verandert'. ■

leerling PO te geven. De hele ruimte om het goed te regelen wordt nu ondermijnd door effecten van verevening. Had scholen eerst de ruimte gegeven om het goed uit te zoeken. Ook Wiertz noemt PO een 'gevaarlijke operatie' door de combinatie van herschikking en bezuiniging: 'Dat had gescheiden plaats moeten vinden'. Beiden vinden de bezuiniging een risicofactor die het falen van PO kan veroorzaken. Terwijl iedereen achter de uitgangspunten van PO staat. Wiertz: 'Dat wordt weer een parlementair onderzoek. Naast de verevening zijn de onduidelijke uitgangspunten van de overheid een hinderbaan. Zo had ruim voor de invoering het waarderingskader van de inspectie bekend moeten zijn waarmee scholen gecompenseerd kunnen worden als te veel zorgleerlingen het niveau van de opbrengsten doen dalen.

Stoppen met PO is niet de oplossing, maar de overheid moet wel de kans geven het goed in te voeren. De onzekerheid wordt in Eindhoven veroorzaakt door de gevolgen van verevening en de

Over onderwijs zijn we het oneens

'De grootste kracht van opvoeding en onderwijs ligt en heeft altijd gelegen in de autonome opdracht, die de belangrijkste doeleinden in zichzelf vindt', aldus socioloog Kees Schuyt in zijn Kohnstammlezing in 2001.

Hoezeer is die gedachte verwijderd van de ontwikkeling die het onderwijs in Nederland de afgelopen veertig jaar heeft doorgemaakt. Onderwijs staat iedere keer opnieuw in dienst van een maatschappelijk doel van de overheid. Niet dat het op zich geen 'goede doelen' kunnen zijn, maar het onderwijs zelf wordt er vaak niet beter van. En uiteindelijk de samenleving ook niet. In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw ging het om 'gelijke kansen voor iedereen', in de jaren negentig om sociale cohesie en de laatste tien jaar staat het onderwijs in dienst van de economie. Het onderwijs moet output produceren in de vorm van bruikbare arbeidskrachten. En dat alles om ervoor te zorgen dat Nederland en Europa tot de belangrijkste kenniseconomie van de wereld horen. In de gesprekken die ik voor 'Ontmoetingen met onderwijsmensen' het afgelopen jaar met verschillende mensen uit het onderwijs voerde, komt dit beeld regelmatig naar voren.

Een van mijn gesprekspartners meent dat deze ontwikkeling minder impact heeft gehad op het onderwijs dan wordt verondersteld: 'Iedere leraar weet dat die lijstjes niets te maken hebben met de werkelijkheid in de school. Het ingrijpen van de overheid zal weinig veranderen. Het leidt tot *window dressing*'. Volgens hem is de ideologische strijd over de schoolsoorten veel belangrijker: tussen de middenschool, studiehuis, de verlengde brugperiode aan de ene en de categoriale scholen aan de andere kant, tussen de principes van de Mammoetwet, van doorstroom, het opheffen van achterstanden enerzijds, en strenge selectie anderzijds. Die slinger gaat heen en weer'.

Een schooldirecteur ziet nog een andere golfbeweging, van een sterke nadruk op kennisoverdracht naar adaptief leren, naar

opbrengstgericht werken nu. 'Iedereen gaat er in mee. Wat we eerst belangrijk vonden, raakt op de achtergrond. Het zijn weerspiegelingen van wat maatschappelijk op dat moment telt.' Beide golfbewegingen zijn maatschappelijke bewegingen, maar ook de instrumentalisering van het onderwijs door de overheid.

Een bestuurder denkt dat het probleem van het steeds terugkerende overheidsingrijpen, ondanks het streven naar de 'autonome school', verwijst naar een nog dieper liggend probleem, namelijk dat burgers bij voorkeur naar de overheid kijken wanneer er maatschappelijk problemen zijn. 'Het wordt maatschappelijke sectoren en burgers ook niet makkelijk gemaakt zelf verantwoordelijkheid te nemen. Als je de regels niet volgt, wordt je afgestraft. Voor een deel is het onderwijs ook zelf debet aan die ontwikkeling. Het onderwijs heeft als maatschappelijke sector weinig tegengas geboden, onvoldoende zelf visies ontwikkeld en is meegegaan in de systeemdwang van politiek en overheid. Dat je alleen de regels hoeft te volgen, vinden sommigen wel zo makkelijk. Gelukkig zijn er scholen en besturen die nog wel staan voor een eigen visie'.

Hoe belangrijk die eigen visie is, wordt benadrukt door een andere bestuurder. 'In het kader van een landelijke ranking zegt Cito niets. Als die zo gebruikt wordt, heb ik er moeite mee. Zoals ook Dronkers dat doet. Als je de criteria wijzigt, komen de lijsten er heel anders uit te zien. Je kunt een hele hoge Cito-score hebben, terwijl je niets aan sociale ontwikkeling doet. Er hoort een verhaal bij, over welke keuzes de school heeft gemaakt en gaat maken. Vergelijk het met een begroting. Zonder het verhaal zeggen de cijfers niets.'

Behalve het probleem van de instrumentalisering door de overheid, is er nog een ander probleem. Dat van de maakbaarheidsgedachte. Het sterkst komt dat terug in het beeld van de mammoettanker, dat toenmalig minister van Onderwijs Van

Kemenade in de hoogtijdagen van de onderwijsvernieuwing graag gebruikte: 'Je kunt bij zo'n groot vaartuig niet zo gemakkelijk de koers verleggen als je zou willen, dat moet geleidelijk'. Dat beeld blijft hardnekkig aanwezig. Alsof het onderwijs een sector is die overal en in alle omstandigheden dezelfde is.

Wat is het alternatief? 'Wezenlijk voor de school en het onderwijs is de vernieuwing van de samenleving door de nieuwe generatie', schreven acht Leuvense pedagogen, waaronder Geert Kelchtermans, in 2009 bij het begin van het nieuwe schooljaar. Zij hielden een pleidooi voor school als een plaats van vrije tijd, wat de oorspronkelijke betekenis van school (Grieks: *scholè*) ook is. Vrije tijd of trage tijd waar zaken en activiteiten losgekoppeld worden van hun functie en op zichzelf belang hebben en waardevol zijn: goed, correct en helder schrijven, kunnen rekenen en lezen zijn een doel op zich. De logica van nut, bruikbaarheid, rendement die in de samenleving allesbepalend lijkt, wordt in de school tussen haakjes gezet. Ze wordt niet ontkend, noch zonder meer afgewezen, maar opgeschort. Scholen zijn daarom studie- en oefenplaatsen, waar de nieuwe generatie de kans krijgt iets nieuws of anders te doen met de kennis en activiteiten die de school aanbiedt. Natuurlijk is wat de school aanbiedt steeds een uitdrukking van wat de actuele samenleving belangrijk acht, zeggen ook zij. Maar wat er met die kennis en activiteiten moet gebeuren, moet niet precies vastgelegd worden, maar vrijgegeven aan de nieuwe generatie. In die zin is de school de 'vrije tijd' die de samenleving zichzelf geeft om zich niet enkel te reproduceren, maar om zich te vernieuwen. Dan staat onderwijs niet in dienst van de samenleving, maar is ze een echte dienst aan de samenleving.

Naïef, abstract? Een utopie? Misschien, maar de Adventtijd, de tijd van wachten op, nodigt ons van harte uit hierover na te denken. ■

Medezeggenschap en Passend Onderwijs: de tijd dringt

Nico Foppen

Vanaf 1 augustus 2014 geldt de Wet passend onderwijs. Scholen moeten dan voldoen aan de zorgplicht. Ouders melden hun kind aan bij de school van hun voorkeur en de school zorgt voor een passend onderwijsaanbod voor het kind. Als de school dat zelf niet kan, gaat ze op zoek naar een school in de regio die wel voor het gewenste ondersteuningsaanbod kan zorgen. Om dat mogelijk te maken, werken schoolbesturen samen in regionale samenwerkingsverbanden.

Scholen moeten hun ondersteuningsaanbod aan leerlingen uitwerken in een zogenaamd schoolondersteuningsprofiel. Samenwerkingsverbanden stellen een overkoepelend ondersteuningsplan op waarin de schoolondersteuningsprofielen van alle scholen worden verwerkt en eventuele gaten in het aanbod worden gedicht. Over beide documenten hebben ouders inspraak. Wat het schoolondersteuningsprofiel van de school betreft, verloopt die via de MR, het overkoepelend ondersteuningsplan, via de ondersteuningsplanraad (OPR), een nieuw medezeggenschapsorgaan waarvan de leden door de MR-leden van de scholen worden gekozen.

Actualiteit

Volgens de wet moet het eerste ondersteuningsplan van het samenwerkingsverband uiterlijk op 1 februari 2014 gereed zijn. Dat betekent dat ruim voor die tijd de ondersteuningsplanraden en de schoolondersteuningsprofielen van de scholen klaar moeten zijn. Als het goed is, zijn uw medezeggenschapsraden dus al volop betrokken bij de invoering van Passend Onderwijs. Hoever is het proces bij u gevorderd? Zijn uw medezeggenschapsraden al bezig met de schoolondersteuningsprofielen van uw

scholen? En worden zij al betrokken bij de vorming van een (voorlopige) OPR in uw samenwerkingsverband?

Haast is geboden

De tijd tot 1 februari is nog maar kort. Schoolbesturen die de bovenstaande vragen ontkennend beantwoorden, hebben dus nog heel veel werk te doen. De medezeggenschapsraden moeten immers tijdig hun advies kunnen uitbrengen over de vaststelling of wijziging van het schoolondersteuningsprofiel. Verder is het zo dat de OPR zich uiterlijk februari volgend jaar over het ondersteuningplan van het samenwerkingsverband moet buigen. De OPR heeft een instemmingsbevoegdheid ten aanzien van de vaststelling of wijziging van dit plan. De raad bestaat voor de helft uit personeel en voor de andere helft uit ouders (in het voortgezet onderwijs ouders en leerlingen). Ieder personeelslid en iedere ouder (en in het voortgezet onderwijs iedere leerling) mag zich voor de ondersteuningsplanraad verkiesbaar stellen, maar het zijn de MR-leden van de scholen die de leden van de OPR kiezen. Afgezien van het regelen van de verkiezingen, moeten er nog heel wat afspraken worden gemaakt. Zo moet de OPR, net als de MR een reglement hebben. Hierin wordt de werkwijze van de OPR beschreven. Bij de invoering van de wet is vastgelegd dat het eerste OPR-reglement in nauwe samenspraak met vertegenwoordigers van de medezeggenschapsraden van de scholen tot stand moet komen. Ook moet er voor worden gezorgd dat alle scholen op een overtuigende wijze in de OPR zijn vertegenwoordigd. De wet zegt niets over het minimum en maximum aantal leden in de OPR. Maar een samenwerkingsverband bestaat vaak uit enkele tientallen scholen van allerlei gezindten (katholiek, protestant, openbaar). Daarnaast zijn er ook nog de scholen van het speciaal

Nico Foppen is adviseur van de Nederlandse Oudervereniging Katholiek Onderwijs (NKO). Helaas is de NKO genoodzaakt om per 1 januari 2014 haar werkzaamheden te staken. Wij danken de adviseurs Nico Foppen en Arie van Rooijen hartelijk voor hun bijdrage van de afgelopen jaren aan ons magazine.

Cursussen en ouderavonden zullen worden ondergebracht bij de Vereniging Katholiek Onderwijs, VKO. De consultants van de NKO zullen de cursussen en ouderavonden blijven verzorgen. De inhoud en kwaliteit blijft dus gelijk, alleen zal de aanvraag in het vervolg via de VKO lopen.

onderwijs (cluster 3 en 4). Het zal dus nog niet meevallen om een OPR samen te stellen die de scholen op een redelijke manier vertegenwoordigt en qua omvang werkbaar blijft.

Hulp

Gelukkig hoeven schoolbesturen, medezeggenschapsraden, scholen, samenwerkingsverbanden en ondersteuningplanraden in oprichting niet alles alleen te doen. Met steun van het ministerie van OCW hebben de landelijke onderwijsorganisaties, waaronder de NKO, het Steunpunt Medezeggenschap en Passend Onderwijs opgericht. Scholen die voorlichting over of begeleiding bij het opstellen van het schoolondersteuningsprofiel wensen, kunnen deze aanvragen bij het Steunpunt. Dat kunnen ook samenwerkingsverbanden die bezig zijn met het oprichten van een OPR of het opstellen van een ondersteuningsplan. Maak hier gebruik van! De diensten van het Steunpunt zijn gratis. ■

Sturen op stilte

Ton Roumen

Docenten ervaren aan den lijve dat de werkdruk onacceptabel hoog is en de rust vaak ontbreekt op school. Een docent vertelde onlangs dat onderwijs veel van je vraagt en dat de school je opeet. En op de vraag naar een wenselijke toekomstige koers op een school antwoordde een kwart van de docenten dat de school gebaat zou zijn bij meer rust en momenten van stilte.

Retraiteseminar

Het huidige onderwijs heeft minstens te kampen met het probleem van hectiek en onrust. Deze vraag kwam aan de orde tijdens een retraitseseminar over benedictijns leiderschap voor schoolleiders in klooster Huissen. De bijeenkomst bestond uit een combinatie van een retraite en een seminar. Het was een seminar omdat er kennis werd gedeeld, geduid en gegeneerd. En het was een retraite omdat de bijeenkomst in een klooster plaatsvond, met twee gebedsmomenten, waar vrijwillig aan kon worden deelgenomen. In de groepsessies was er altijd aan het einde of begin een verstillend moment met een tekstje ter bezinning en meditatieve, religieuze muziek. De schoolleiders deelden in een bijzondere ontmoeting tussen klooster en school en gingen op zoek naar behulpzame, monastieke wijsheden die de moderne school kan helpen in haar ontwikkeling.

Het belang van beelden

Kan de moderne school zich wel door eeuwenoude, wellicht gedateerde, monastieke wijsheden laten inspireren? De laatste jaren is er een revival van studies over Benedictus van Nursia (480-547), grondlegger van de orde der benedictijnen. Met zijn eeuwenoude wijsheden kan hij moderne mensen vertellen hoe ze kunnen omgaan met bijvoor-

beeld werkdruk en leiderschap.

Een eigentijdse Benedictus is Anselm Grün, monnik, gezaghebbend spiritueel auteur, econoom en therapeut. In het boek *Levenslessen, inspiratiebron voor het onderwijs*, waarvan hij hoofdauteur is, zegt hij dat de reflectie op school moet beginnen bij beelden. Wie geen beelden met zich meedraagt, zal ook geen gestalte aan de wereld kunnen geven en zin kunnen geven. Volgens Anselm Grün is het de belangrijkste taak van de school om jongeren goede, rijke beelden in te prenten; beelden die behulpzaam zijn bij de vorming en inrichting van de samenleving. Maar ook de beelden van schoolleiders en docenten doen ertoe. Als zij positieve beelden hebben draagt dat bij aan een vitale school en een positief pedagogisch klimaat. De 'teamspeler', de 'schatgraver', de 'herder', de 'liefhebber' zijn daar voorbeelden van. Het komt echter ook voor, dat mensen beelden hebben van hun minderwaardigheid (ik ben niet goed genoeg) of zelfoverschatting (ik moet perfect en succesvol zijn). Deze beelden dragen niet bij aan een gezonde schoolgemeenschap. Het retraitseseminar begon met het verhalen van dragende en vitale beelden van de deelnemers en dit was een basis om te onderzoeken hoe het is gesteld met rust en ritme op school.

Het belang van pauzes

De verschillende dagelijkse contemplatie- en gebedsmomenten bieden kloosterlingen de gelegenheid het werk regelmatig te onderbreken, om zo tot rust en bij zichzelf te komen, om geïnspireerd te blijven. De praktijk van werkonderbreking kan worden vertaald naar het leven op school. Bij de retraite waren twee schoolleiders die vertelden dat hun scholen op het punt stonden een continuïteit in te voeren. Ze gingen nu twijfelen. Vanuit benedictijns perspectief behelst de middagpauze de mogelijkheid om na te gaan

of je nog aandachtig op koers ligt en fris aan de middag kunt beginnen. Komt met de invoering van het continuïteit de middagpauze niet te zeer in het gedrang, vroegen zij zich af.

De aandacht voor meditatie en *mindfulness* op school is een andere mogelijkheid om praktijken van verstillend vorm te geven, bracht een andere deelnemer naar voren. Er zijn docenten in Nederland die *mindfulness* beoefenen en aan het begin van een les vijf minuten aandacht vragen voor ademhalingsoefeningen of een korte geleide meditatie. De praktijk is dat je ogenschijnlijk vijf minuten effectieve lestijd verliest, maar je wint vervolgens aan concentratie en motivatie. In de Verenigde Staten bestaat het zogenoemde *Quiet Time program*. Twee keer per dag is er op school een pauze van vijftien minuten. Leerlingen kunnen dan mediteren of ervoor kiezen een waardevolle educatieve activiteit in stilte uit te voeren, bijvoorbeeld lezen. Deze schoolbrede *Quiet Time* periode stelt leerlingen in staat hun geest en lichaam tot rust te brengen en hen opnieuw te motiveren om te leren. Overigens heeft het *Quiet Time* program zijn wortels in de benedictijnse school. De lesdag of de les wordt daar vaak begonnen met momenten van verstillend. Op het Egbert Gymnasium, dat met de benedictijner abdij van Münster-schwarzach in Duitsland is verbonden, zijn meditatieve momenten te vinden tijdens de weekopeningen, in de vieringen of tijdens bezinningsdagen, maar ook op stiltemomenten voor de aanvang van de lessen. En in de Advents- en Vastentijd zijn er meditatieve bijeenkomsten voor dat de school begint.

Pauzes horen een wezenlijke plaats te hebben in het onderwijs. Het woord school heeft Griekse wortels en betekent: onderbreking. Voor de oude Grieken is de school een plek waar een pauze wordt ingelast om in die ledige uren de wezenlijke zaken van het leven te beschouwen;

Foto: Ton Roumen

in die ruimte van rust wordt de mens uitgenodigd tot leren en nadenken.

Ritme op school

Contemplatieve momenten zijn onderdeel van het ritme in kloosters. Ze kennen een ritmische afwisseling van contemplatie en werk. Wat is ritme? Het woord ritme is afgeleid uit het Grieks en betekent vloeien of stromen. Het is een ononderbroken, voortgaande beweging die te vergelijken is met het ritme van de golven die geen begin en geen einde hebben. De golfbeweging vernieuwt. Het zingen van psalmen door monniken tijdens het getijdengebed is een ritmisch, vloeiend gebeuren dat gevoed wordt door de adem. Door te zingen worden ze van binnenuit ritmisch bewogen en krijgt hun ziel ademruimte.

De golfbeweging is evenzeer kenmerkend voor het water van de zee en het beeld van de zee is weer verbonden met de ademhaling. Het ritmisch aan- en terugrollen van de golven vertoont verwantschap met de in- en uitademing. De inademing is leven ontvangen, de uitademing is leven geven en loslaten. Je kunt je laten dragen op de golven van je ademhaling, zoals je je kunt

laten dragen door de golven van de zee.

Ritme verbindt de actieve en passieve levensstroom met elkaar. Zoals het leven behoefte heeft aan een ritme van zich openen en sluiten, van in- en uitademen, zo heeft het ook een ritme van uitwendigheid en inkeer: een beurtelings zich wenden van de aandacht naar binnen en naar buiten. En dat gebeurt in de kloosters.

Oorspronkelijk werden veel ritmes vanuit religie vormgegeven: een vaste rustdag, terugkerende rituelen en feestdagen, vastliggende werktijden, die vanuit klooster en door kerkklok werden aangereikt. Daar kwamen ritmes bij die mensen zichzelf opleggen. Een voorbeeld is de schrijver die zes ochtenden per week aan zijn romans werkt en de musicus en atleet die op vaste tijden oefenen.

Verlies van persoonlijke en collectieve ritmes

In onze moderne tijd lijkt het erop alsof we onze persoonlijke en collectieve ritmes zijn kwijtgeraakt zegt Marli Huijer in haar boek *Ritme, op zoek naar terugkerende tijd*. Dat komt voor een deel door de nieuwe sociale media. Daardoor zijn de grenzen tussen werk, vrije tijd en andere bezigheden

vloeiend geworden. Hoe zit het met het ritme op school? Wordt er nog gezamenlijk een lunch gebruikt en wordt er nog gevierd op vaste momenten? Pedagoog Peter Petersen (1884-1952) heeft nagedacht over het belang van ritme op school. In het pedagogisch concept van deze onderwijsvernieuwer speelt ritme een centrale rol. Hij is de grondlegger van de Jenaplan-scholen en wilde de traditionele klassikale school vernieuwen. Hij vond het klassikale systeem een keurslijf; de school was te eenzijdig gericht op het aanbieden van leerstof in plaats van zich te richten op de ontwikkeling van leerlingen. Hij zocht naar een manier om beter aan te sluiten bij de leefwereld van kinderen en jongeren door te zorgen voor een dynamisch ritme op school. Ritme is voor Petersen te vinden in de dynamiek en de afwisseling van de vier elementen die hij wezenlijk acht voor het onderwijs: werk, gesprek, spel en viering. Voor het bewerkstelligen van een goed ritme op school is het nodig een evenwicht te vinden tussen cognitieve en creatieve vakken, tussen groepswork en zelfstandig werk en tussen instructie en begeleiding.

Sturen op stilte

De confronterende vraag hoe je meer rust en ritme op school kunt realiseren krijgt nog een vervolg met de vraag hoe je als schoolleider hierop kunt sturen. Ook hier heeft Benedictus een les: die van verandering in kleine stapjes – *conversio morum*. Je hoeft niet hard van stapel te lopen en er hoeft geen revolutie te worden ontketend. Er zijn altijd kleine stapjes te zetten en te organiseren. Tijdens het retraitseseminar vertelde een schoolleidster dat een van de kleuterjuffen van haar school besloten had om iedere dag even tijd vrij te maken om met haar kleuters te luisteren naar rustgevende klassieke muziek en dat bleek een weldadige uitwerking te hebben. ■

Op donderdag 20 en vrijdag 21 maart 2014, organiseert VKO wederom een retraitseseminar Benedictijnsleiderschap met Ton Roumen in klooster Huissen. Neem voor meer informatie contact op met: i.verbeek@vkonet.nl.

Kansen voor burgerschapsvorming in het basisonderwijs: de deugdenbenadering

Frank Willems

Hoe kun je er als leraar aan bijdragen dat leerlingen verantwoordelijke burgers worden in de samenleving van vandaag en morgen? Sinds 2006 bestaat er een wettelijke verplichting voor scholen om hier aandacht aan te besteden. Veel scholen ervaren echter obstakels. Twee van die obstakels zijn bijvoorbeeld dat het 'wat' en 'hoe' van burgerschapsvorming voor veel scholen niet duidelijk zijn. Wat moet de inhoud van burgerschapsvorming zijn? Er zijn veel ideeën over wat goed burgerschap nu precies is. Mensen denken daarover verschillend. En, hoe moet de pedagogisch-didactische vormgeving van burgerschapsvorming eruit zien? Soms lijkt burgerschapsvorming vooral te gaan over het corrigeren van gedragsproblemen van leerlingen, in weinig inspirerende lesactiviteiten overigens. Dat is een negatieve en smalle benadering, die over het algemeen niet aanspreekt.

Een deugdenbenadering

In het project *Een STER in Burgerschap* staat een andere benadering centraal: een deugdenbenadering, uitgewerkt voor katholieke basisscholen. In deze benadering gaat het om het stimuleren van 'deugden'. Dat zijn houdingen of attitudes die gericht zijn op het 'goede' doen. Bij burgerschapsvorming gaat het om 'burgerschapsdeugden', houdingen of attitudes waarmee jij als persoon een bijdrage wilt leveren aan de samenleving. Die houdingen zorgen ervoor dat je als persoon op een bepaalde manier denkt, voelt, wil en handelt. Die wil je als leerkracht bij je leerlingen bevorderen. Dat betekent dat een deugdenbenadering juist focust op positieve eigenschappen, en juist heel breed is: gericht op alle leerlingen, en door heel het onderwijs heen.

Drie deugden kunnen worden gezien als centrale burgerschapsdeugden: tolerantie, rechtvaardigheid en solidariteit. Deze drie deugden kun je vanuit een katholiek perspectief invullen. Dat betekent dat de gemeenschap een belangrijke plaats inneemt in die deugden. Een voorbeeld: tolerantie kun je definiëren als je niet bemoeien met andermans leefwijze. Maar vanuit een katholiek perspectief bekeken gaat tolerantie verder: het gaat dan echt om het opzoeken van de ontmoeting, en het willen begrijpen van die ander. Ook rechtvaardigheid en solidariteit kun je op een passieve en begrensde manier definiëren: het respecteren van andermans rechten en anderen geen kwaad doen. Maar vanuit een katholiek perspectief gaan ook deze twee deugden verder: ze gaan dan juist over je inzetten voor de zwakkeren, en voor degenen die onrecht wordt aangedaan.

Tot zover de inhoud van de deugdenbenadering. Hoe ziet de pedagogisch-didactische vormgeving van zo'n deugdenbenadering eruit? Vier aspecten, die alle vier iets zeggen over hoe leerlingen die deugden het beste leren, kunnen worden onderscheiden:

1. De school als gemeenschap. De school is een 'goede samenleving in het klein', waar de leerlingen door de regels, de organisatie en de schoolcultuur in aanraking komen met goed burgerschap.
2. 'Oefen'-activiteiten voor burgerschap. Leerlingen oefenen goed burgerschap in allerlei activiteiten, waarin ze bijvoorbeeld leren samenwerken, andermans achtergrond leren kennen, of zich inzetten voor een goed doel.
3. De leraar als voorbeeld. De leerkracht laat in de klas goed burgerschap zien, door de manier waarop hij of zij met zijn leerlingen omgaat.
4. Het burgerschaps gesprek. Praten over burgerschap is belangrijk om leerlingen te laten reflecteren op hun eigen deugzaamheid: wat is nu eigenlijk het 'goede' voor mij in deze specifieke situatie? Dat praten gebeurt in gesprekken in de klas die we 'burgerschaps gesprekken' noemen.

Wat leert de onderwijspraktijk?

Een STER in burgerschap is gebaseerd op een wetenschappelijk onderzoek, waaraan twintig katholieke basisscholen deelnamen. Ongeveer 200 leerkrachten en bijna 1000 leerlingen vulden vragenlijsten in, en ongeveer 50 leerkrachten maakten een audio-opname van een eigen burgerschaps gespreksles. Dat alles hielp om te ontdekken wat leerkrachten al doen als het gaat om burgerschapsvorming, en hoe leerkrachten hun

Lesmateriaal Een STER in burgerschap

Illustratie door Frank Willems

kwaliteiten op dit gebied kunnen verbeteren. Enkele van de hieruit voortkomende inzichten zijn:

1. Het belang van de voorbeeldfunctie van leraren, en vooral voor de deugd tolerantie. Het bleek dat de leerlingen over het algemeen vrij positief zijn over rechtvaardigheid en solidariteit van hun leerkracht. Ze zeggen bijvoorbeeld dat hun leerkracht goed is in het verdelen van aandacht en hulp geven aan degenen die dat nodig hebben, en ervoor zorgt dat iedereen erbij hoort en niemand wordt buitengesloten. Er is ook nog iets te verbeteren. Leerlingen zien de deugd tolerantie minder in hun leerkracht. Ze zeggen bijvoorbeeld minder vaak dat hun meester of juf geïnteresseerd is in de achtergronden van hun leerlingen. Dat lijkt dus iets om extra aandacht aan te besteden.
2. Het belang van het 'burgerschaps gesprek', en de noodzaak voor leraren om naar gevoelens en goede redenen te vragen. Het bleek dat leraren in burger-

schaps gesprekken maar weinig naar gevoelens vragen. Om rechtvaardigheid of solidariteit te ontwikkelen, moet je echter in staat zijn om bijvoorbeeld verantwoordelijkheid of empathie te voelen. Dat soort gevoelens moeten worden opgeroepen. Ook stellen leerkrachten maar weinig waarom-vragen. Als leerlingen bijvoorbeeld zeggen dat ze iets goed of slecht vinden, dan wordt daar meestal niet over doorgevraagd. Dat lijken dus zaken om extra aandacht aan te besteden.

3. Het belang van het delen van morele opvattingen en waarden met leerlingen. Leraren lijken vaak 'neutraal' te willen zijn, en hun opvattingen voor zichzelf te willen houden. Het volgen van een deugdenbenadering betekent echter juist dat leerkrachten niet bang hoeven te zijn om hun eigen morele opvattingen en waarden te delen met hun leerlingen, zodat leerlingen begrijpen hoe hun leerkracht in het leven staat, en daarvan ook kunnen leren.
4. Het belang van professionele school-

ontwikkeling, en het scheppen van ruimte voor scholen om hierin eigen keuzes te maken. Bij een brede benadering als de deugdenbenadering is het belangrijk dat scholen veel ruimte nemen om te kiezen welke aspecten voor hen relevant zijn om mee aan de slag te gaan. Scholen verschillen tenslotte in hun behoeften en beginsituatie. Waar de ene school de voorbeeldfunctie van de leerkracht meer centraal zou willen stellen, zal de andere school zich juist meer willen verdiepen in het burgerschaps gesprek.

Een toolkit

Op basis van de inzichten uit het project is door de VKO - Radboud Universiteit Nijmegen de toolkit 'Een STER in burgerschap' ontwikkeld. Deze toolkit is een verzameling van werkvormen en materialen om te werken aan burgerschap. Daardoor kan de toolkit aansluiten op de beginsituatie en de specifieke behoeften en vragen van de school. De toolkit is daarmee een handzaam en bruikbaar product voor katholieke basisscholen, die werk willen maken van de burgerschapsvorming van hun leerlingen op een manier die bij hen past. In samenspraak met een identiteitsbegeleider of adviseur van de VKO kunnen daarvoor de juiste stappen worden gezet. Een belangrijk onderdeel van de toolkit is de QuickScan Burgerschap, waarmee de beginsituatie en de behoeften van de school op dit gebied op een snelle en heldere manier in kaart kunnen worden gebracht. ■

Geboeid geraakt? Neem dan gerust contact op met VKO-Radboud Universiteit Nijmegen via m.venhuizen@ftr.ru.nl of 024-3611147. We kijken graag samen met u wat we voor elkaar kunnen betekenen.

* Het onderzoeksproject dat gekoppeld was aan 'Een STER in burgerschap' heeft geresulteerd in een promotie. Frank Willems heeft op 4 september 2013 zijn proefschrift verdedigd en de doctorstitel in ontvangst mogen nemen. Zijn proefschrift, getiteld 'Stimulating Civic Virtue in Students: An Exploratory Study in Dutch Catholic Primary Education' is te bestellen via Uitgeverij Waxmann (www.waxmann.com), ISBN 978-3-8309-2898-0.

EEN EXISTENTIEEL ANTWOORD OP EEN METENDE OVERHEID

Onderwijs is niet in cijfers te vangen

Bill Banning*

'Alle leerlingen in het voortgezet onderwijs verdienen inspirerend, uitdagend en zinvol onderwijs, dat hen zo goed mogelijk voorbereidt op persoonlijk, maatschappelijk en beroepsmatig functioneren en op het vervolg-onderwijs.' Met deze volzin opende staatssecretaris Sander Dekker zijn brief over de onderwijstijd aan de Tweede Kamer. Eenzelfde toonzetting is de vinden in het inmiddels beruchte *Nationaal Onderwijsakkoord* dat minister Jet Bussemaker gesloten heeft.

Opgelucht constateer ik dat de 1040 urennorm met de bijbehorende 'ophokplicht' van tafel is. Positief is ook dat de scholen meer beleidsruimte gegund zal worden voor bijvoorbeeld de invulling van de onderwijstijd. Zo komt er meer ruimte om excellente leerlingen in de reguliere tijd een verdiepend programma aan te bieden. Pure winst is ook de erkenning dat de invulling van de lessen en andere onderwijsactiviteiten het exclusieve domein is en blijft van de onderwijsprofessionals.

Maar alle optimisme ten spijt weet ik dat één zwaluw nog geen zomer maakt. Hieronder formuleer ik eerst een fundamentele kanttekening bij het onderwijsbeleid om daarna een alternatief te schetsen zoals dat in het recent verschenen boek *Het alternatief. Weg met de afrekencultuur in het onderwijs!* is uitgewerkt.

De meten-is-weten-mythe

Een fundamenteel probleem vormt de overmatige nadruk van de overheid en in het bijzonder de inspectie op efficiency en effectiviteit. Het onderwijs wordt hierdoor in een economisch model gedwongen dat haaks staat op werkelijke kwaliteit en zingeving. Onderwijs moet zinvol zijn, belijdt het onderwijsakkoord met de mond. Maar de werkelijkheid is dat de instrumentele aanpak in de vorm van 'opbrengstgericht werken' de

scholen dwingt tot een onjuiste accentverschuiving: het programma wordt versmald door de overmatige nadruk op Nederlands, Engels en wiskunde. Andere vakken worden uitgehoid, want onder de druk van de inspectie is er nauwelijks nog tijd voor zinnige zaken als een diepgaande kennismaking met literatuur of met meer filosofische achtergronden bij vakken als wis-, natuur- of scheikunde (om over muziek maar te zwijgen). En het vakoverstijgend onderwijs, dat voor samenhang tussen de verschillende vakken zorgt, is op de meeste scholen al lang verdampt.

Het onderwijsakkoord pleit voor nieuwsgierigheid, maar hoe zit het met de nieuwsgierigheid van Bussemaker en Dekker zelf? Hebben zij de studies van Diana Ravitch en Martha Nussbaum gelezen? Deze geleerde dames stellen dat de eenzijdige nadruk op de zogenaamd belangrijke vakken averechts werkt; het is juist van groot belang om leerlingen breed te leren denken over de grote vraagstukken van de samenleving (*why democracy needs humanities*).

Ook de overmatige nadruk op toetsen werkt volgens hen averechts. Toetsen zijn welliswaar een indicator, maar niet de definitie van goed onderwijs. De drang naar 'harde cijfers' heeft volgens de filosoof Charles Taylor een diepere betekenis. Hier wreekt zich de behoefte om de menselijke wereld van het onderwijs op dezelfde manier te behandelen als de niet-menselijke wereld van de natuurwetenschap. Maar daarmee wordt de relationele kant van het onderwijs dramatisch buiten spel gezet.

Het alternatief

De belangrijkste uitdaging voor Bussemaker, Dekker en het hele onderwijsveld bestaat uit het ontwikkelen van een visie waarbinnen nu eens *niet* allerlei randvoorwaarden besproken worden, zoals de

urennorm, tweede fase, basisvorming of digitalisering van het onderwijs. Dergelijke zaken zijn grotendeels extern aan het onderwijs.

De bundel *Het Alternatief* doet haar naam eer aan, want hier komen (hoog-)leraren aan het woord die werkelijk iets te zeggen hebben. Zij bieden vanuit praktijk en theorie een alternatief voor de instrumentele benadering van overheid en inspectie. Het onderwijs is immers te menselijk om zich te laten vangen binnen een strikt functionalistisch en beheersmatig kader. Het leraarschap is een prachtig vak, maar het vraagt wel om een mens- en waardegerichte benadering, die recht doet aan alle menselijke processen die de kern van het onderwijs uitmaken. Zo wordt een filosofische achtergrond van de instrumentalisering in het onderwijs geschetst: de kwantificerende meetbaarheid wordt als een modern en ontmenselijkend dogma ontmaskerd. Vrijwel alle auteurs zoeken het alternatief in de richting van wat Hartger Wassink en Cok Bakker de normatieve professionalisering noemen: regels en procedures voldoen niet, er zal een diepere laag in het onderwijs aangeboord moeten worden. Daarom dienen leraren en leidinggevenden in gesprek te gaan over wat hen diep raakt, beweegt en drijft binnen het onderwijs op pedagogisch en vakinhoudelijk gebied. Deze dialoog haalt de kern van het leraarschap boven water, namelijk bezig zijn met betekenisgeving, in dialoog tussen alle onderwijspartners. Dan wordt niet alleen gewerkt aan kwalificatie en socialisatie van leerlingen, maar krijgt hun persoonsvorming evenredige aandacht (red: zie interview met Biesta, p.p.4).

Existentieel eigenaarschap als alternatief

Een fundamentele visie op het leraarschap wordt in het boek ontvouwd in mijn artikel *Existentieel eigenaarschap: de*

pedagogische en vakinhoudelijke professionaliteit van de leraar. Een alternatief voor de instrumentele benadering van het onderwijs. De degradatie van de leraar tot uitvoerder (*dikke boeken, dunne leraren*, aldus Frits van Oostrom) dient plaats te maken voor een nieuwe zelfbewuste houding van de leraar. Deze fierheid dient uiteraard wel gebaseerd te zijn op inhoudelijke leerkracht en onderwijskundig vermogen. Anders gezegd, de leraar dient te beschikken over een krachtige vorm van eigenaarschap. Dit eigenaarschap situeer ik zelf met name op vakinhoudelijk en pedagogisch gebied.

Vakinhoudelijk eigenaarschap

Vakinhoudelijk dient een leraar blijf te geven van zowel diepgaande kennis als het vermogen om hierover met zijn leerlingen in gesprek te gaan. Een echte leraar verdiept zich dus voortdurend in zijn lesstof en bijbehorende didactiek, en maakt zich deze innerlijk eigen. Zo bereidt de leraar het leerproces van de leerlingen voor: wat hij op zijn manier gedaan heeft, daarvan mag hij nu hopen en verwachten dat de leerlingen dat op hun eigen manier doen. Het leerproces is immers geen transactie van mentale eigendommen, maar een delen van leven. Het werkelijke leren is een kwestie van geven en ontvangen, in een voortdurende wisselwerking, waarbij stevige inhoudelijke discussies niet uit de weg gegaan mogen worden. Het leren gebeurt immers door visie en tegenvisie, door stem en tegenstem.

Pedagogisch eigenaarschap

De pedagogische opdracht van de leraar wordt vaak als aparte taak verstaan. Dit is een kwalijk misverstand. Ook het vakinhoudelijke leerproces is immers afhankelijk van de pedagogische kracht van de leraar: het vertrouwen dat de leraar weet te wekken in de onderwijssituatie is immers de mogelijksvoorwaarde voor goed onderwijs. De wezenlijke ontmoe-

ting zoals Fred Korthagen en Luc Stevens die al jaren bepleiten, maakt dit vertrouwen mogelijk. Wanneer deze ontmoeting tussen leraar en leerlingen diepgang krijgt, ontstaat wat hoogleraar spiritualiteit Kees Waaijman – in navolging van Martin Buber – beschrijft als: de ontmoetingsruimte gaat in wederkerigheid open en leraar en leerling werken erin samen. Een goede leraar is daarom niet bang van de gekste vragen van zijn leerlingen (alleen dan komen die vragen!).

Het pedagogisch eigenaarschap van de leraar vraagt bovendien om een persoonlijk engagement. Zoals Lea Dasberg het ooit stelde: hij moet de wereld voor zijn leerlingen niet alleen pedagogisch vertalen, hij moet er zelf in geloven! Hij moet voor zichzelf helderheid hebben op grond van welke waarden de hoop op de toekomst gerechtvaardigd is. Dit gaat oneindig veel dieper dan louter klasmanagement of een pleidooi voor meer discipline in de vorm van strafregels opgeven. Hier verwijs ik graag naar Erik Erikson die wijst op het belang van de integriteit van de opvoeder. Hij ziet vertrouwen als 'het rustige vertrouwen in de integriteit van de ander', waarbij 'gezonde kinderen niet bang zullen zijn voor het leven als hun ouders zoveel integriteit bezitten dat zij de dood niet vrezen'. Naar het onderwijs vertaald houdt deze visie in dat leraren (naast de ouders) vertrouwen mogen genereren bij de leerlingen door te komen tot een

integriteit die uiteindelijk 'de dood niet vreest'. Zo krijgt het eigenaarschap van de leraar een existentiële diepte: het eigen levensproces bepaalt of vertrouwen en integriteit toe- of afnemen. De leraar heeft een voorbeeldfunctie, vriendelijk zijn, tegen een grap kunnen etc. – maar deze inkleuring van de voorbeeldfunctie zal op de lange termijn verbleken en tot een façade worden wanneer ze niet geworteld is in het groeien naar integriteit.

Eigenaarschap in drie punten

Samenvattend komt het eigenaarschap van leraren op de volgende drie zaken neer. Leraren moeten verstand hebben van hun vak (en liefst nog van iets meer). Ze moeten goed met leerlingen kunnen omgaan en om hen geven. Bovendien moeten zij de link tussen de vakinhoud en de leerlingen weten te leggen via didactiek en persoonlijk engagement.

Naarmate de wisselwerking tussen deze drie factoren dieper en rijker wordt, zal het onderwijs meer body krijgen. Dat vraagt van leraren een vakinhoudelijk en existentieel proces: je groeit in je leraarschap of je gaat eraan ten onder. Wanneer dit groeiproces – met vallen en opstaan – vorm krijgt, neemt de geloofwaardigheid van de leraar toe. Leerlingen weten dan wat ze aan hun leraar hebben. Hij straalt vertrouwen uit en roept vertrouwen op.

Tijd voor een alternatief

De overheid moet dus afscheid nemen van haar instrumentele benadering van het onderwijs en zich oriënteren op een meer waardegerichte benadering (Weber's Wertrationalität). Want wie zit er te wachten op een school die tot leerinstituut is geworden dat geen oog meer heeft voor diepere emoties en belevingen? Kortom, het is tijd voor een alternatief. ■

*Een van de auteurs van *Het Alternatief*

Nico Dullemans

Graadmeters

Op het ogenblik is de mening onder de *cognoscenti* dat de ipad en iphone de akkers van de scholen zullen gaan omploegen, waarna de eeuwige velden van het 'gepersonaliseerd leren' eindelijk kunnen opbloeien om de gemeenschap van ongekend rijke oogsten te voorzien. Intussen mogen we dankbaar zijn dat de Onderwijsraad de hoofdlijnen in het oog houdt en ons bovendien voorhoudt dat discussies over onderwijsdoelen nooit zullen verstommen.¹

Wie heeft alle goeie ideeën? Een Britse krant vroeg zich dit onlangs af en legde uit hoe adviseurs van partijpolitiek georiënteerde denktanks om de onderwijspolitici daar cirkelten, lobbyend voor de beste gedachte, in linkse kring over de kwaliteit van leraren, vaardigheden van leerlingen en de macht van de lokale onderwijsautoriteit, in rechtse kring over concurrentie en onderscheid. Het werk van de denktankmensen is het bewerken van de 'machtigen', gedreven door PISA-scores, die daar overigens tegenvallen. 'UK students stuck in educational doldrums', kopte een van de kranten na het bekend worden van het laatste PISA-rapport begin deze maand.² Stilstand is goed nieuws voor het advieswerk, maar de scholen zelf moeten zich voorbereiden op nieuwe ingrepen. De Britse verkiezingen zijn uiterlijk in 2015. Maar wie houdt de hoofdlijnen daar in de gaten?

Wat de Onderwijsraad betreft zijn er drie risico's die de Nederlandse scholen bedreigen: te weinig visie, iedereen lijkt bevangen te zijn door de gedachte dat de wereld gemeten moet

worden; te weinig ruimte, de tijd gaat zitten in de niveauperhoging van een paar leervakken; te weinig zielzorg, door alle nadruk op die vakken te leggen, voelen zwakke leerlingen zich tekortschieten. Volgens de raad moeten er drie wegen worden bewandeld om iets te kunnen doen aan deze misslagen: de school zorgt voor een brede onderwijskwaliteit en laat zien wat ze daaronder verstaat; de overheid let op de hoofdzaken, het onderwijs op de professionaliteit van leraren, schoolleiders en bestuurders; alle leerlingen tellen mee, hun eigenwaarde wordt bevorderd.

De raad vindt dat het zogenoemde opbrengstgericht werken 'in veel gevallen verworpen' is tot een overaccentuering van de resultaten van het reken- en taalonderwijs. Het onderwijs echter, zou brede ontwikkelingsdoelen moeten dienen, en de raad roept op hiervoor *graadmeters* te ontwikkelen. Niet om deze landelijk af te spreken, want 'onderwijskwaliteit krijgt immers op lokaal niveau nader vorm en inhoud.' Verschillende belanghebbenden nemen nu eenmaal verschillend waar, voegt de raad er nog aan toe.

Wat zijn graadmeters? Hulpmiddelen die iets laten zien, niet noodzakelijkerwijs op een cijfermatige manier. Wat zou de graadmeter van *El Sistema*, het Venezolaanse muzieklesprogramma, zijn? Deze gratis, katholiek gemotiveerde onderneming, die bedacht is door een econoom, José Antonio Abreu, ook pianist, is een inspiratiebron voor initiatieven in andere landen. 400.000 kinderen hebben wekelijks 15 tot 24 uur muziekles, in een betrekkelijk arm land dat ongeveer 125 jeugdorkestren telt.³ Wat zou hiervan de graadmeter zijn? ■

- 1 Onderwijsraad, *Een smalle kijk op onderwijskwaliteit. Stand van educatief Nederland 2013*, 2013, pp. 9-39.
- 2 Deze krantenkop is gratis. PISA toetst toepassingsvaardigheden van rekenen, lezen en natuurkunde. Daarmee is nog niets gezegd over de kwaliteit van de school of het onderwijsstelsel. Daarvoor is een geheel ander type onderzoek nodig, namelijk longitudinaal (jarenlang dezelfde leerlingen volgen).
- 3 *NRC Handelsblad*, 06-06-2013.

COLOFON

Uitgave
VKO
Houttuinlaan 5a
3447 GM Woerden
T 0348 744 100
E info@vkonet.nl
www.vkonet.nl

Omslag
Overlevenden van de tyfoon Haiyan nemen deel aan een processie in Tolosa, op het eiland Leyte, Filippijnen.
'Het 'stalletje' dat wij met Kerstmis in ons huis zetten, verwijst naar de gastvrijheid en de armoede waarin Jezus geboren is', schrijft Liesbeth Stalmeier op p.p. 25.

Foto: Philippe Lopez/AFP/Getty

Medewerkers aan dit nummer

Jan van Oers
Gerrit-Jan Meulenbeld
Rob Pinkse
Freek Pardoel
Liesbeth Stalmeier
Toke Elshof
Angèle Knobens
Bill Banning
Anton de Wit
Frank Willems
Ton Roumen
Karin Melis
Dick Wijte (hoofdredacteur)
Nico Dullemans (eindredactie)

Beeldredactie en productiebegeleiding
Chantal Faasen

Redactieadres
Nico Dullemans
Postbus 481, 3440 AL Woerden
T 0348 744 118
E n.dullemans@bkonet.nl

Abonnementen
Voor de aangesloten schoolbesturen en hun scholen zijn de abonnementskosten inbegrepen in de contributie.
Overige abonnementen: € 27,- per jaar
excl. verzendkosten. Losse nummers: € 3,50.

Abonnementenadministratie
Marja Schelvis, T 0348-744 163

Advertenties
Publish Result B.V.,
Bert Bougonje
Hoekerweg 1
8042 PH Zwolle
b.bougonje@publishimpuls.com

Lay-out
Cross Media Solutions, Alphen aan den Rijn

Druk
Ten Brink, Meppel

ISSN: 0924-8129
Niets uit deze uitgave mag worden vernoemd of overgenomen zonder de uitdrukkelijke toestemming van de redactie.